

RĪGAS TEHNISKĀ UNIVERSITĀTE
Inženierekonomikas un vadības fakultāte
Ražošanas kvalitātes institūts

Oksana LENTJUŠENKOVA
(Studenta apliecības Nr. 942501018)

**INTELEKTUĀLĀ KAPITĀLA ATTĪSTĪBA
UN VADĪBA UZŅĒMUMOS LATVIJĀ**

Promocijas darba kopsavilkums

Nozare: Vadībzinātne
Apakšnozare: Uzņēmējdarbības vadība

Zinātniskā vadītāja
profesore *Dr. oec.*
I. LAPIŅA

RTU Izdevniecība

Rīga 2017

Lentjušenkova O. Intelektuālā kapitāla attīstība un vadība uzņēmumos Latvijā. Promocijas darba kopsavilkums. – Rīga, RTU Izdevniecība, 2017. – 38 lpp.

Iespiests saskaņā ar RTU IEVF Ražošanas kvalitātes institūta Kvalitātes tehnoloģiju katedras 2017. gada 19. janvāra sēdes lēmumu, protokola Nr. 22603-2/1.

© Rīgas Tehniskā Universitāte, 2017
© Oksana Lentjušenkova, 2017

ISBN 978-9934-10-933-1

**PROMOCIJAS DARBS
IZVIRZĪTS DOKTORA GRĀDA IEGŪŠANAI VADĪBZINĀTNES NOZARĒ
RĪGAS TEHNISKAJĀ UNIVERSITĀTĒ**

Promocijas darbs izstrādāts Rīgas Tehniskās universitātes Inženierekonomikas un vadības fakultātes Ražošanas kvalitātes institūtā. Promocijas darbs ekonomikas zinātņu doktora grāda iegūšanai tiek publiski aizstāvēts 2017. gada 9. maijā plkst.10.00. Rīgas Tehniskās universitātes Inženierekonomikas un vadības fakultātē, Kalnciema iela 6, 209. auditorijā.

RECENZENTI

Profesors *Dr. oec.* Konstantīns Didenko
Rīgas Tehniskā universitāte, Latvija

Profesore *Dr. oec.* Iveta Mietule
Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, Latvija

Asoc. profesore *Dr. oec.* Iveta Šimberova
Brno Tehnoloģiju universitāte, Čehijas Republika

APSTIPRINĀJUMS

Apstiprinu, ka esmu izstrādājusi doto promocijas darbu, kas iesniegts izskatīšanai Rīgas Tehniskajā universitātē ekonomikas zinātņu doktora grāda iegūšanai. Promocijas darbs nav iesniegts nevienā citā universitātē zinātniskā grāda iegūšanai.

Oksana Lentjušenkova (Paraksts)

Datums:

Promocijas darbs ir uzrakstīts latviešu valodā, satur ievadu, 3 daļas, secinājumus un priekšlikumus, literatūras un avotu sarakstu, 9 pielikumus, 31 attēlu, 49 tabulas, kopā 167 lappuses. Literatūras sarakstā ir 208 nosaukumi.

Promocijas darbs un kopsavilkums ir pieejami RTU zinātniskajā bibliotēkā.

Atsauksmes par promocijas darbu sūtīt:
RTU promocijas padomes P-09 sekretāram
Profesoram, Dr. oec. K. Didenko,
Rīgas Tehniskā universitāte, Kalnciema iela 6, Rīga, LV-1007, Latvija
E-pasts: konstantins.didenko@rtu.lv, fakss: +37167089490, tālr.: +37167089397

SATURS

DARBA VISPĀRĒJAIS RAKSTUROJUMS	5
DARBA GALVENĀS ZINĀTNISKĀS IZSTRĀDNES	11
1. INTELEKTUĀLĀ KAPITĀLA VEIDOŠANĀS TEORĒTISKIE ASPEKTI	11
1.1. Intelektuālā kapitāla jēdziens un tā definēšanas problēmas	11
1.2. Intelektuālais kapitāls un uzņēmuma vērtība	12
1.3. Intelektuālā kapitāla komponentes	13
1.4. Investīcijas intelektuālajā kapitālā	15
1.5. Uzņēmuma intelektuālā kapitāla attīstību ietekmējošie faktori	17
2. INTELEKTUĀLAIS KAPITĀLS UN TĀ ATTĪSTĪBAS TENDENCES	
LATVIJAS UZŅĒMUMOS	19
2.1. Pārskats par Latvijas uzņēmumu intelektuālo kapitālu un investīcijām intelektuālajā kapitālā	19
2.2. Latvijas uzņēmumu intelektuālais kapitāls: empīriskā pētījuma rezultāti	19
3. INTELEKTUĀLĀ KAPITĀLA ATTĪSTĪBA UZŅĒMUMA ILGTSPĒJAS	
NODROŠINĀŠANAI	24
3.1. Intelektuālā kapitāla attīstības virzienu noteikšana un stratēģijas izveide	24
3.2. Intelektuālajā kapitālā ieguldīto investīciju atdeve un tās noteikšanas iespējas ...	28
3.3. Intelektuālā kapitāla ietekme uz uzņēmējdarbības rezultātiem	31
3.4. Priekšnoteikumi intelektuālā kapitāla attīstības veicināšanai	32
SECINĀJUMI UN PRIEKŠLIKUMI	33
KOPSAVILKUMĀ IZMANTOTĀS LITERATŪRAS UN AVOTU SARAKSTS	36
PATEICĪBA	38

DARBA VISPĀRĒJAIS RAKSTUROJUMS

Pētījuma aktualitāte

Pēdējo trīsdesmit gadu laikā būtiski ir mainījusies pieeja uzņēmuma vadībai, īpaši resursu izvēlei, to kvalitātes aspektiem un lietošanas veidiem. Šīs pārmaiņas diktē procesi, kas notiek pasaulē: globalizācija, ekonomiskā krīze, iedzīvotāju skaita izmaiņas, zinātniskais un tehniskais progress u. tml. Šo pārmaiņu rezultātā mainās cilvēki un viņu attieksme pret darbu, mainās uzņēmumu un valsts attīstības prioritātes, akcentējot inovatīvas un uz zināšanām balstītas ekonomikas izveides nepieciešamību.

Lai noturētu savas pozīcijas tirgū, uzņēmumam jāmeklē arvien jauni resursu avoti. Par šādu avotu mūsdienās bieži tiek minēts intelektuālais kapitāls, kas ir unikāls uzņēmuma resurss. Uzņēmuma intelektuālā kapitāla nozīme ir atzīta Eiropas Savienības līmenī (Eiropas Komisija ir finansējusi vairākus zinātniskus projektus par intelektuālā kapitāla problemātiku), kā arī dažādu starptautisko organizāciju līmenī (piemēram, *The Organisation for Economic Co-operation and Development – OECD*), kuras aicina pievērst lielāku uzmanību intelektuālā kapitāla efektīvai izmantošanai uzņēmumu darbībā. Taču uzņēmējdarbības vidē intelektuālā kapitāla lietošana ir saistīta ar grūtībām, kas mazina tā izmantošanas iespējas, piemēram, autortiesību aizsardzības mehānismi, zināšanu akumulēšanas, uzkrāšanas un apmaiņas sistēmu izveides problēmas, darbinieku maiņa, finanšu līdzekļu trūkums nepieciešamā intelektuālā kapitāla apjoma iegādei, šo resursu uzskaites problēmas grāmatvedībā u. tml.

Neskatoties uz to, ka intelektuālā kapitāla jēdziens un būtība ir daudz pētīti, trūkst vienotas izpratnes par intelektuālā kapitāla nozīmi uzņēmuma ilgtspējīgā attīstībā atbilstīgi mainīgajai uzņēmējdarbības videi un situācijai pasaules ekonomikā un katrā valstī atsevišķi.

Intelektuālā kapitāla ietekme uz uzņēmuma darbību ir jāanalizē plašāk – tas var ietekmēt ne tikai uzņēmuma finansiālos, bet arī nefinansiālos darbības rezultātus. Intelektuālā kapitāla izmantošana var radīt ievērojamu pozitīvu efektu un papildu vērtību. Zinātniskajā literatūrā pētnieki nav pievērsuši pietiekamu uzmanību arī jautājumam par investīcijām intelektuālajā kapitālā. To radītā iespējamā atdeve tiek pētīta galvenokārt finansiālās atdeves kontekstā. Eksistē vairākas jēdziena „investīcijas intelektuālajā kapitālā” interpretācijas, kas liecina par vienotas pieejas trūkumu. Finansiālās atdeves pētījumi ir saistīti galvenokārt ar veidu, kā parasti tiek pieņemts lēmums par investīcijām, kas bieži ir balstīts uz peļņas un citu finansiālo labumu iegūšanas prognozēm.

Aplūkojot pieejamos datus par intelektuālā kapitāla izmantošanu un investīcijām Latvijā, jāsecina, ka tā potenciāls netiek izmantots, tāpēc var tikt traucēta valsts plānošanas dokumentos noteikto mērķu sasniegšana, jo tie ir saistīti galvenokārt ar inovācijām un valsts konkurētspējas uzlabošanu. Rodas jautājums – kāpēc, neskatoties uz intelektuālā kapitāla nozīmes pieaugumu uzņēmuma konkurētspējas radīšanā un ilgtspējā, tā attīstība Latvijas uzņēmumos nav pietiekama?

Promocijas darba **pētījuma objekts** ir uzņēmuma intelektuālais kapitāls.

Promocijas darba **pētījuma priekšmets** ir uzņēmuma intelektuālā kapitāla attīstība, to ietekmējošie faktori, intelektuālā kapitāla ietekme uz uzņēmuma darbības rezultātiem, intelektuālā kapitāla vadības aspekti, īstenojot uzņēmuma stratēģiju, kā arī dažādas kopsakarības vērtību radīšanas un uzņēmuma ilgtspējas kontekstā.

Promocijas darba mērķis ir izveidot pieeju uzņēmuma intelektuālā kapitāla attīstībai un vadībai, izmantojot mūsdienu vadībzinātnes teorijas un praksi, lai nodrošinātu ilgtspējīgu uzņēmuma attīstību.

Promocijas darba mērķa sasniegšanai izvirzīti šādi **uzdevumi**:

- 1) pētīt teorētiskos aspektus, kas atklāj uzņēmuma intelektuālā kapitāla veidošanos, attīstību un transformāciju no resursa uz kapitālu mūsdienu skatījumā;
- 2) pētīt uzņēmuma intelektuālajā kapitālā ieguldīto investīciju būtību un nozīmi tā attīstībā;

- 3) apkopot un analizēt informāciju par dažādu uzņēmumu intelektuālo kapitālu un tā attīstības tendencēm Latvijā, kā arī novērtēt uzņēmēju izpratnes līmeni par uzņēmuma intelektuālo kapitālu;
- 4) identificēt uzņēmuma intelektuālā kapitāla attīstību ietekmējošos faktorus un to īpatnības Latvijas uzņēmumos;
- 5) novērtēt intelektuālā kapitāla ietekmi uz uzņēmuma darbības rezultātiem un izstrādāt intelektuālajā kapitālā ieguldīto investīciju atdeves novērtēšanas metodoloģiju;
- 6) izveidot pieeju uzņēmuma intelektuālā kapitāla attīstības stratēģijas izstrādei, par pamatu izmantojot integrēto vadības sistēmu un holistisko skatījumu.

Aizstāvēšanai izvirzītā hipotēze: novērtējot uzņēmuma intelektuālā kapitāla radīto vērtību un integrējot intelektuālā kapitāla attīstības stratēģiju kopējā uzņēmuma darbības stratēģijā, iespējams nodrošināt uzņēmuma ilgtermiņa attīstību.

Aizstāvēšanai izvirzītās tēzes:

- 1) uzņēmuma intelektuālā kapitāla vēsturiskās attīstības rezultātā notikusi tā transformācija no resursa par kapitālu. Mūsdienās ar uzņēmuma intelektuālo kapitālu ir jāsaprot aktīvs, kas var radīt vērtību;
- 2) eksistējošā uzņēmuma intelektuālā kapitāla sastāvdaļu iedalījuma struktūra nav pietiekami pārskatāma un efektīvi vadāma, tādēļ tā būtu jāmaina, ietverot četras komponentes: cilvēkkapitāls, biznesa procesi jeb to apraksti, tehnoloģijas un nemateriālie aktīvi;
- 3) investīcijas intelektuālajā kapitālā ir tā attīstības galvenais instruments. Atkarībā no uzņēmuma mērķa un intelektuālā kapitāla apjoma un kvalitātes uzņēmumam jāveic investīcijas intelektuālā kapitāla veidošanā, uzturēšanā vai attīstībā;
- 4) attīstot uzņēmuma intelektuālo kapitālu un investējot tajā līdzekļus, var radīt gan finansiālo, gan arī nefinansiālo vērtību. Izmantojot nefinansu vērtības aprēķināšanas metodoloģiju, kas balstīta uz investīciju sociālās atdeves aprēķinu un kopīgās vērtības radīšanas un iesaistīto pušu teorijām, var veicināt pareizāku lēmumu pieņemšanu par investīcijām intelektuālajā kapitālā;
- 5) izveidotā pieeja uzņēmuma intelektuālā kapitāla attīstības stratēģijas izstrādei spēj nodrošināt uzņēmuma ilgtermiņa darbību un veicina uzņēmuma konkurētspēju.

Par pētījuma teorētisko un metodoloģisko pamatu kalpo ekonomikas un vadības teorijas, Latvijas (S. Babris, J. Caune, E. Gaile-Sarkane, I. Lapiņa, N. Lāce, V. Meņšikovs, I. Mietule, B. Sloka, A. Vītola, I. Vītola u.c.) un ārvalstu (*Andriessen, D. G., Bontis, N., Garanina, T., Corrado, C., Dumay, J. C., Edvinsson, L., Guthrie, J. Haskel, J., Kianto, A., Lev, B., Malone, M. S., Mouritsen, J., Naidenova, I., Petty, R., Roos, G., Roos, J., Sichel, D., Sullivan, P., Sveiby, K. E., Stewart, T., Viedma, M. J., Zeghal, D.* u. c.) zinātnieku un pētnieku darbi, kas skar intelektuālā kapitāla būtību un nozīmi uzņēmumā, tā attīstības iespējas un ietekmi uz uzņēmējdarbības rezultātiem.

Darbā ir izmantoti Eiropas Komisijas finansēto projektu par intelektuālā kapitāla problemātiku rezultāti „MERITUM” (*MEasuRing Intangibles To Understand and improve innovation Management*), „RICARDIS” (*Reporting Intellectual Capital to Augment Research, Development and Innovation in SMEs*), „INNODRIVE” (*Intangible Capital and Innovations: Drivers of Growth and Location in the EU*), „ICS” (*Intellectual Capital Statement – Made in Europe*) u.c.

Darba informatīvā bāze veidota no zinātniskās literatūras, starptautiskām zinātniskām publikācijām, normatīvajiem aktiem, Latvijas un ārvalstu zinātnieku pētījumiem, ziņojumiem un publikācijām, LR Centrālās statistikas pārvaldes un „Eurostat” publicētās informācijas.

Izmantotas vispārpieņemtas analīzes un sintēzes, indukcijas un dedukcijas, kā arī kvalitatīvas un kvantitatīvas **pētījumu metodes**, t.sk. datu vākšanas un analīzes, grupēšanas, loģiski konstruktīvās, konceptuālās (jēdzienu) analīzes, kontentanalīzes, aptaujas, frekvenču (biežumu) analīzes, vidējo lielumu analīzes, faktora analīzes un citas metodes. Pētījuma datu un rezultātu uzskatāmībai ir veidotas tabulas un attēli.

Pētījuma ierobežojumi. Ar intelektuālo kapitālu saistīts plašs pētāmo jautājumu un problēmu loks, un katru no tiem varētu un vajadzētu padziļināti pētīt, taču promocijas darbam izvēlēta tēma un analizējamo aspektu dažādība neļauj pietiekami dziļi izpētīt visus ar tiem saistītos jautājumus, tādēļ padziļināti netika skatīts makrolīmenis, kā arī netika pētīta un vērtēta intelektuālā kapitāla attīstības efektivitāte.

Promocijas darba zinātniskās novitātes:

- 1) precizētas jēdzienu „intelektuālais kapitāls” un „investīcijas intelektuālajā kapitālā” definīcijas. Šie jēdzieni tiek pētīti kopīgas vērtības radīšanas aspektā, uzsvāru liekot uz atziņu, ka intelektuālais kapitāls ir uzņēmuma aktīvs, kuru var transformēt vērtībā;
- 2) izveidota jauna intelektuālā kapitāla iedalījuma struktūra, kas ir ērti lietojama intelektuālā kapitāla uzskaitē uzņēmuma līmenī;
- 3) izstrādāta intelektuālajā kapitālā ieguldīto investīciju klasifikācija. Piedāvātā klasifikācija ir saistīta ar uzņēmuma stratēģijas izstrādi un īstenošanu, balstoties uz definēto uzņēmuma mērķi, resursu un aktīvu apjomu, kas nepieciešams mērķa sasniegšanai;
- 4) izmantojot aptaujas rezultātus un faktoru analīzi, noteikti un grupēti intelektuālā kapitāla attīstību ietekmējošie faktori;
- 5) izstrādāta metodoloģija, kā, izmantojot iesaistīto pušu pieeju un sociālo investīciju atdeves aprēķinu, intelektuālajā kapitālā ieguldīto investīciju radītos nefinansiālos rezultātus izteikt naudas izteiksmē;
- 6) ir izveidota pieeja uzņēmuma intelektuālā kapitāla attīstības stratēģijas izstrādei, par pamatu izmantojot integrēto vadības sistēmu un holistisko skatījumu, kā arī Deminga kvalitātes vadības ciklu, iesaistīto pušu teoriju un kopīgās vērtības radīšanas pieeju.

Pētījuma praktiskais pielietojums. Promocijas darba rezultāti ir prezentēti 11 zinātniskās konferencēs, dažādos forumos, semināros un diskusijās, kā arī izmantoti projektu īstenošanā. Promocijas darba sastāvdaļas un rezultāti ir izmantoti, piedaloties šādos projektos:

- 1) Eiropas Komisija „Erasmus +” programmas un „KeyAction 2 – Strategic Partnership” iniciatīvas projekts „Innovative strategic partnership for European higher education” (ISPEHE), projekta Nr. 2014-1-MK01-KA203-000275. Īstenošanas laiks: 2015.–2017. gads. Autore piedalījās projektā kā eksperte un ieviešanas konsultante;
- 2) *Lifelong Learning Programme Transfer of Innovation, Multilateral Projects, Leonardo daVinci* „Employability and Skills Anticipation Policies: a Social ROI Approach”, projekta Nr. 2011-1PT1-LEO05-08605. Īstenošanas laiks: 2012.–2014. gads. Autore bija Iesaistīto pušu komitejas locekle (*Member of Sustainable Committee of Stakeholders*);
- 3) *Nordplus Horizontal* projekts „Skills on Demand: Meeting Labour Market Needs”, projekta Nr. NPHZ-2014/10084. Īstenošanas laiks: 2014. – 2015. gads. Autore piedalījās projektā kā pētniece;
- 4) vairākas publikācijas par promocijas darba rezultātiem sagatavotas ar Valsts pētījumu programmas 5.2. EKOSOC–LV projekta 5.2.1. atbalstu.

Promocijas darbā paustās teorētiskās atziņas autore ir izmantojusi praktiskā darbā, desmit gadus vadot augstākās izglītības iestādi – Alberta koledžu –, izstrādājot un īstenojot tās attīstības stratēģiju, tajā skaitā intelektuālā kapitāla un citu resursu vadības jomā, sagatavojot kvalitātes

vadības rokasgrāmatu ar procesu aprakstiem un veidojot datorprogrammu vadības procesu pārvaldīšanai, kā arī izstrādājot un ieviešot virtuālās apmācības sistēmu.

Promocijas darba materiāli izmantoti studijuursos „Mikroekonomika”, „Projektu vadība”, „Investīciju ekonomika”, „Intelektuālā kapitāla vadība”.

Zinātniskās publikācijas. Pētījuma rezultāti ir atspoguļoti desmit publikācijās.

- 1) Lentjušenkova, O., Lapiņa, I. The Transformation of the Organization's Intellectual Capital: from Resource to Capital, *The Journal of Intellectual Capital*, 2016, Vol. 17, No. 4, pp. 610–631. (*Scopus*)
- 2) Lentjušenkova, O., Titko, J., Lapiņa, I. Intellectual Capital Investments: Analysis of the Predicted Outcomes. In: *21st International Scientific Conference, Economics and Management 2016 (ICEM 2016) "SMART and Efficient Economy: Preparation for the Future Innovative Economy" Proceedings*, Czech Republic, Brno, May 19–20, 2016, pp. 94–101.
- 3) Lentjušenkova, O., Lapiņa, I. Intellectual Capital Investments: Company's Additional Expenditures or Creating Shared Value? In: *Perspectives of Business and Entrepreneurship Development: Economic, Management, Finance and System Engineering from the Academic and Practitioners Views: Proceedings of Selected Papers*, Czech Republic, Brno, 28–29 May, 2015. Brno: Brno University of Technology, 2015, pp. 207–216.
- 4) Lentjušenkova, O., Lapiņa, I. Factors Influencing Investments in Intellectual Capital: Case of Latvia. In: *Proceedings of the 19th World Multi-Conference on Systemics, Cybernetics and Informatics (WMSCI 2015), Vol. 1*, United States of America, Orlando, 12–15 July, 2015. Orlando: International Institute of Informatics and Systemics, 2015, pp. 82–87. ISBN 978-1-941763-24-7. (*Scopus*)
- 5) Lentjušenkova, O., Lapiņa, I. Critical Analysis of the Concept of Intellectual Capital Investments. In: *21st Century Academic Forum "Teaching, Learning, and Research in the 21st Century": Conference Proceedings*, United States of America, Berkeley, 21–23 August, 2014. Berkeley: 2015, pp. 104–116. ISSN 2330-1236.
- 6) Lentjušenkova, O., Lapiņa, I. Intellectual Capital Investments Influence on Entrepreneurship and Economics Performance. In: *Business and Management: 8th International Scientific Conference*, Lithuania, Vilnius, 15–16 May, 2014. Vilnius: Vilnius Gediminas Technical University, 2014, pp. 93–100. ISBN 978-609-457-650-8. e-ISBN 978-609-457-649-2. ISSN 2029-4441. e-ISSN 2029-929X (*ISI Web of Science*)
- 7) Lentjušenkova, O., Lapiņa, I. Analysis of the Factors Influencing Investments in Intellectual Capital. In: *Proceedings of the 18th World Multi-Conference on Systemics, Cybernetics and Informatics (WMSCI 2014), Vol. 1*, United States of America, Orlando, 15–18 July, 2014. Florida: International Institute of Informatics and Systemics, 2014, pp. 37–42. ISBN 978-1-941763-04-9. (*Scopus*)
- 8) Lentjušenkova, O., Lapiņa, I. Development of the Concept of the Intellectual Capital Investments. In: *12th Annual BMDA Conference "A Successful 21st Century Organization": Proceedings of Extended Abstracts*, Latvia, 6–8 May, 2014. Riga: Riga Technical University, 2014, pp. 1–4. ISBN 978-9934-10-559-3.
- 9) Lentjušenkova, O., Lapiņa, I. The Classification of the Intellectual Capital Investments of an Enterprise. In: *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 2014, Vol. 156, pp. 53–57. ISSN 1877-0428. (*ISI Web of Science, Science Direct, EBSCO*)
- 10) Lentjušenkova, O. Employers Investments in the Human Capital as a Factor Facilitating the Economic Growth. In: *Second International Scientific Conference for PhD Candidates on "Economics, Management and Tourism"*, Bulgaria, Blagoevgrad, 6–8 May, 2011. Blagoevgrad: South-West University "Neofit Rilski", 2011, pp. 140–145. ISSN 1314-3557.

Tēzes.

- 1) Lentjušenkova, O., Titko, J. Intellectual capital investments: perceptions of Latvian entrepreneurs. In: *6th International Scientific Conference „21st Century challenges for economics and culture: Abstract Proceedings”*, Latvia, Riga, 7–8 April, 2016. Rīga: Ekonomikas un kultūras augstskola, 2016, pp. 25–25. ISBN 978-9984-24-20-9.
- 2) Lentjušenkova, O. Company' Expectations about the Results from the Intellectual Capital Investments: Case of Latvia. In: *56th International Riga Technical University Conference “Scientific Conference on Economics and Entrepreneurship (SCEE'2015): Proceedings”*, Latvia, Riga, 14–15 October, 2015. Riga: RTU Press, 2015, pp. 1–2. ISBN 978-9934-10-294-3.
- 3) Lentjušenkova, O. Investīcijas intelektuālajā kapitālā un kopīgās vērtības rādīšana kā uzņēmuma darbību veicinoši faktori. In: *55th Riga Technical University Conference SCEE'2014 “Scientific Conference on Economics and Entrepreneurship”: Proceedings*, Latvia, Riga, 14–17 October, 2014. Riga: RTU Press, 2014, pp. 2–2. ISBN 978-9934-8275-2-5.

Par pētījuma rezultātiem ziņots **13 starptautiskās un vietējās konferencēs** (Latvijā, Lietuvā, ASV, Čehijā, Zviedrijā, Bulgārijā).

- 1) *21st International Scientific Conference „Economics and Management 2016” (ICEM 2016)*, Čehija, Brno, 2016. gada 19.–20. maijā. Referāta tēma: *Intellectual Capital Investments: Analysis of the Predicted Outcomes*.
- 2) *6th International Scientific Conference "21st Century Challenges for Economics and Culture"*, Latvija, Rīga, 2016. gada, 7.–8. aprīlī. Referāta tēma: *Intellectual Capital Investments: Perceptions of Latvian Entrepreneurs*.
- 3) *56th International Riga Technical University Conference “Scientific Conference on Economics and Entrepreneurship (SCEE'2015)”*, Latvija, Rīga, 2015. gada 14.–15. oktobrī. Referāta tēma: *Company' Expectations about the Results from the Intellectual Capital Investments: Case of Latvia*.
- 4) *The 19th World Multi-Conference on Systemics, Cybernetics and Informatics (WMSCI 2015)*, ASV, Orlando, 2015. gada 12.–15. jūlijā. Referāta tēma: *Factors Influencing Investments in Intellectual Capital: Case of Latvia*.
- 5) *„Perspectives of Business and Entrepreneurship Development: Economic, Management, Finance and System Engineering from the Academic and Practitioners Views”*, Čehija, Brno, 2015. gada 28.–29. maijā. Referāta tēma: *Intellectual Capital Investments: Company's Additional Expenditures or Creating Shared Value?*
- 6) *55th Riga Technical University Conference SCEE'2014 “Scientific Conference on Economics and Entrepreneurship”: Proceedings*, Latvija, Rīga, 2014. gada 14.–17. oktobrī. Referāta tēma: Investīcijas intelektuālajā kapitālā un kopīgās vērtības rādīšana kā uzņēmuma darbību veicinoši faktori.
- 7) *21st Century Academic Forum "Teaching, Learning, and Research in the 21st Century"*, ASV, Bērklīja, 2014. gada 21.–23. augustā. Referāta tēma: *Critical Analysis of the Concept of Intellectual Capital Investments*.
- 8) *The 18th World Multi-Conference on Systemics, Cybernetics and Informatics (WMSCI 2014)*, ASV, Orlando, 2014. gada 15.–18. jūlijā. Referāta tēma: *Analysis of the Factors Influencing Investments in Intellectual Capital*.
- 9) *Business and Management: 8th International Scientific Conference*, Lietuva, Viļņa, 2014. gada 15.–16. maijā. Referāta tēma: *Intellectual Capital Investments Influence on Entrepreneurship and Economics Performance*.
- 10) *12th Annual BMDA Conference "A Successful 21st Century Organization"*, Latvija, Rīga, 2014. gada 7.–9. maijā. Referāta tēma: *Development of the Concept of the Intellectual Capital Investments*.

- 11) *International Scientific Conference „Economics and Management” (ICEM 2014)*, Latvija, Rīga, 2014. gada 23.–24. aprīlī. Referāta tēma: *The Classification of the Intellectual Capital Investments of an Enterprise*.
- 12) *Second International Scientific Conference for PhD Candidates "Economics, Management and Tourism"*, Bulgārija, Blagoevgrada, 2011. gada 6.–8. maijā. Referāta tēma: *Employers Investments in the Human Capital as a Factor Facilitating the Economic Growth*.
- 13) *9th Baltic Conference in Europe "Transitions, Visions and Beyond"*, Zviedrija, Hudinge, 2010. gada 12.–15. jūnijā. Referāta tēma: *Investments in Human Capital as a Factor Facilitating the Economic Growth*.

Darba apjoms un saturs. Promocijas darbs ir latviešu valodā izstrādāts patstāvīgs zinātnisks pētījums, kas sastāv no ievada, satura izklāsta trīs daļās, secinājumiem, priekšlikumiem, bibliogrāfiskā saraksta un pielikumiem.

Pirmajā daļā „Uzņēmuma intelektuālā kapitāla veidošanās teorētiskie aspekti” tiek izskatīta intelektuālā kapitāla veidošanās, parādot tā transformāciju no resursa līdz kapitālam. Autore analizē dažādus skatījumus uz intelektuālo kapitālu un ar to saistītos jēdzienus, noskaidro savstarpējās sakarības starp tādiem jēdzieniem kā „zināšanas”, „kompetence”, „veiktspēja”, „nemateriālie resursi” un „intelektuālais kapitāls”. Tiek precizēta uzņēmuma intelektuālā kapitāla definīcija un izveidota jauna tā sastāvdaļu iedalījuma struktūra. Ir intervēti eksperti un apkopots viņu skatījums uz intelektuālā kapitāla iedalījuma struktūru. Šajā sadaļā pētītas arī zinātniskajā literatūrā paustās atziņas par investīcijām intelektuālajā kapitālā, kuras autore analizē kā intelektuālā kapitāla attīstības instrumentu, kā arī to būtību un veidiem. Izstrādāta intelektuālajā kapitālā ieguldīto investīciju definīcija. Šīs daļas noslēgumā autore pēta intelektuālā kapitāla attīstību ietekmējošos faktorus.

Otrajā daļā „Uzņēmuma intelektuālais kapitāls un tā attīstības tendences Latvijā” autore, balstoties uz statistiskiem un publiski pieejamiem datiem, vērtējot intelektuālā kapitāla apjomu, uzņēmumu investīcijas intelektuālajā kapitālā un tā attīstības tendences, analizē intelektuālo kapitālu un tā attīstības dinamiku Latvijas uzņēmumos. Šajā daļā apkopoti autores veiktā empīriskā pētījuma rezultāti, kura mērķis bija noteikt intelektuālā kapitāla un intelektuālajā kapitālā ieguldīto investīciju nozīmi uzņēmumā, investīcijas ietekmējošos faktorus uzņēmuma līmenī Latvijā, kā arī gaidāmos investīciju radītos rezultātus. Šajā pētījumā ir noskaidrots arī Latvijas uzņēmēju izpratnes līmenis par intelektuālā kapitāla būtību un nozīmi uzņēmuma attīstībā.

Trešā daļa „Intelektuālā kapitāla attīstība uzņēmuma ilgtspējas nodrošināšanai” ir veidota kā autores piedāvāto risinājumu un priekšlikumu izklāsts uzņēmuma intelektuālā kapitāla attīstībai. Lai veicinātu intelektuālā kapitāla attīstību, par instrumentu izmantojot investīcijas, autore piedāvā šo investīciju klasifikāciju. Autore izveidojusi pieeju intelektuālā kapitāla attīstības stratēģijas izstrādei, kas balstīta uz integrēto vadības sistēmu un holistisko skatījumu. Stratēģijas izstrāde un īstenošana ir balstīta arī uz Deminga kvalitātes vadības ciklu „plāno – dari – pārbaudi – rīkojies” un iesaistīto pušu un kopīgās vērtības radīšanas teorijām. Tādējādi uzņēmuma intelektuālā kapitāla attīstības stratēģija ir integrēta uzņēmuma kopējā darbības stratēģijā, kas ļauj ņemt vērā iesaistīto pušu intereses un radīt kopīgu vērtību, kas savukārt veicina uzņēmuma ilgtspēju.

DARBA GALVENĀS ZINĀTNISKĀS IZSTRĀDNES

1. INTELEKTUĀLĀ KAPITĀLA VEIDOŠANĀS TEORĒTISKIE ASPEKTI

1.1. Intelektuālā kapitāla jēdziens un tā definēšanas problēmas

Par intelektuālo kapitālu sāka runāt pagājušā gadsimta 70. gados, kad ekonomikas teorijā sāka dominēt uzskati par to, ka resursu izvēle un to lietošanas veidi nosaka uzņēmuma attīstības iespējas. Par uzņēmuma attīstības avotiem tika uzskatīti dažādi resursi, bet par arvien nozīmīgākiem tika atzīmēti tādi nemateriālie jeb neredzamie aktīvi (*invisible assets*) un nemateriālie resursi (*intangible resources*) kā zināšanas, pieredze, kompetence, veikspēja u. c., kas vēlāk veidoja intelektuālā kapitāla jēdziena pamatu. Pilnveidojoties uzskatiem par to, kā un kas veido uzņēmuma attīstības potenciālu, parādījās pētījumi par intelektuālā kapitāla būtību un lomu uzņēmumā.

Zinātniskajā literatūrā šo jēdzienu 1969. gadā ieviesa Dž. K. Gelbreits (*J. K. Galbraith*). Vēlāk T. A. Stjuarts (*T. A. Stewart*, 1991) pētīja šo jēdzienu un formulēja vienu no pirmajām definīcijām, kā arī sadalīja intelektuālo kapitālu trīs daļās jeb komponentēs: cilvēkkapitāls, organizāciju kapitāls un attiecību kapitāls. Viņš definēja intelektuālo kapitālu kā patentus, procesus, vadības metodes, tehnoloģijas, informāciju par patērētājiem un piegādātājiem, kā arī pieredzi. Pagājušā gadsimta 90. gados daudzi autori aktīvi pievērsās pētījumiem par intelektuālā kapitāla būtību, struktūru un nozīmi uzņēmuma darbībā. Dažādi autori centās noformulēt intelektuālā kapitāla definīciju, lietojot atšķirīgas pieejas, – gan iekļaujot tajā atsevišķus jēdzienu raksturojošus elementus, gan izmantojot intelektuālā kapitāla struktūru (Edvinsson and Malone, 1997; Roos and Roos, 1997; Stewart, 1991; Sveiby, 1997), gan arī paplašinot zināšanu jēdzienu (Bontis *et al.*, 2000; Edvinsson and Sullivan, 1996).

Lai definētu intelektuālā kapitāla jēdzienu, vispirms būtu atsevišķi jāanalizē katra šī jēdziena daļa, apzinot jēdzienu „intelektuāls” un „kapitāls” skaidrojumu un nozīmi. Pēc tam intelektuālā kapitāla jēdzienu varētu formulēt, apvienojot šos divus atsevišķos jēdzienus. Uz jēdzienu „intelektuāls” galvenokārt tiek attiecinātas īpašības, kas vispirms piemīt cilvēkam – zinošs, prātīgs, izglītots, gudrs, garīgs, spējīgs izmantot zināšanas, domājošs u. tml. Savukārt kapitāls tiek skaidrots kā īpašums, resurss, aktīvs, bagātība u. tml., tātad ar tā palīdzību tiek radīts zināms ienākums vai labums (Bishop, 2004; Collin, 2009; Ozegov, 2013; Cambridge dictionary online; Longman dictionary online). Apvienojot šos skaidrojumus, jēdzienu „intelektuālais kapitāls” varētu definēt kā uzņēmuma resursu vai uzņēmuma aktīvu, kam piemīt tādas īpašības kā zināšanas, izglītība, garīgums, spējas izmantot zināšanas u. c.

Uz šādu vai līdzīgu formulējumu sākotnēji balstījās arī liela daļa no intelektuālā kapitāla definīcijām. Bet dažādi tika saprasti un attīstīti uzskati par uzņēmuma resursu vai uzņēmumu aktīvu nozīmi.

Tā, ekonomikas teorijā eksistē divi skatījumi uz resursiem:

- 1) viens no tiem ir uz resursiem balstīts skatījums (*resource based view*, turpmāk – *RBV*),
- 2) otrs – uz zināšanām balstīts skatījums (*knowledge based view*, turpmāk – *KBV*).

Abu skatījumu centrā ir resursi, taču ir atšķirīgi uzskati par to, kādi resursi un kādā veidā nodrošina uzņēmuma konkurētspējīgās priekšrocības veidošanos. Tomēr abu uzskatu piekritēji domā, ka uzņēmuma konkurētspējīgo priekšrocību avoti ir meklējami nevis ārējā vidē, bet gan pašā uzņēmumā. Pētot, kā pilnveidojas iepriekš minētie zinātnieku skatījumi uz resursiem, var novērot, kā mainījušies viņu uzskati par to, kas un kā veido uzņēmuma konkurētspējīgās priekšrocības, vai, citiem vārdiem, kā notikusi uzņēmuma konkurētspējas avotu transformācija no resursa līdz intelektuālajam kapitālam. Mūsdienās intelektuālais kapitāls ir viens no

galvenajiem konkurētspējīgo priekšrocību avotiem, ko atzīst gan zinātnieki, gan arī starptautiskās organizācijas (*OECD*, Eiropas Komisija u. c.).

Mainoties ekonomikai, videi un skatījumam uz uzņēmuma vadību, būtiski mainās arī skatījums uz kapitālu, pārejot **no statiska uz dinamisku**, lielāku nozīmi piešķirot intelektuālajam kapitālam. Pēc autores domām, mūsdienās kapitāls ir jāskata trīs aspektos:

- 1) kapitāls kā resurss, kuru izmantojot var ražot preces un pakalpojumus;
- 2) kapitāls kā investīciju objekts, kurā investējot var mainīt tā apjomu un kvalitāti;
- 3) kapitāls kā uzņēmuma darbības rezultāts, kuru var izmantot gan pats uzņēmums, gan uzņēmuma darbinieki, klienti un partneri, gan arī visa sabiedrība.

Uzņēmuma līmenī svarīgi ir visi trīs aspekti, taču, skatoties no ilgtspējas viedokļa, svarīgāks ir otrais un trešais aspekts, kuri parāda skatījuma dinamisko pusi. Tieši šie aspekti parāda arī kapitāla duālo dabu, t. i.,:

- 1) uzņēmums var attīstīt savu kapitālu, veicot uzlabojumus atbilstīgi uzņēmuma vajadzībām. Kapitālu var attīstīt, izmantojot dažādus līdzekļus, tostarp arī uzņēmuma esošo kapitālu un papildu kapitālu;
- 2) uzņēmums savas darbības rezultātā, izmantojot savu un piesaistīto kapitālu, var radīt lielāku kapitālu, tādējādi nodrošinot kapitāla apjoma, atsevišķos gadījumos arī kvalitātes, pieaugumu ne tikai uzņēmumam, bet arī darbiniekiem, klientiem u. c. Kapitāls var strādāt arī kā multiplikators, t. i., palielinoties vienā uzņēmumā, tā apjoms var palielināties arī sabiedrībā kopumā. Tas nozīmē, ka kapitāls var būt darbības rezultāts.

1.2. Intelektuālais kapitāls un uzņēmuma vērtība

Mūsdienās uzņēmuma intelektuālajam kapitālam liela nozīmē ir tieši **kā kapitālam, kurš pats ir vērtība un var radīt vērtību**. Tādējādi, pēc autores domām, intelektuālais kapitāls nav jāanalizē kā resurss, bet kā uzņēmuma aktīvs, kurš objektīvi pastāv un spēj nodrošināt uzņēmuma konkurētspējīgās priekšrocības. Autore secina, ka laika gaitā, attīstoties uz resursiem un zināšanām balstītam skatījumam, kā arī, mainoties uzņēmuma konkurētspējīgo priekšrocību avotiem no resursa līdz intelektuālajam kapitālam, notikusi arī intelektuālā kapitāla transformācija no resursa līdz kapitālam.

Jārēķinās, ka vērtības izpratne dažādās sabiedrības grupās un dažādās situācijās var būt ļoti atšķirīga. Šāda dažādība ir saistīta ar jēdziena interpretāciju. Vadībzinātnē un ekonomikā jēdziens „vērtība” ir cieši saistīts ar vērtību ķēdes teoriju, saskaņā ar kuru uzņēmums rada vērtību, izmantojot stratēģiski saistītu aktivitāšu ķēdi: produktu radīšana un vērtības nodošana no uzņēmuma patērētājiem un atpakaļ (Porter, 1985). Zinātniskajā literatūrā analizē četrus vērtības veidus:

- 1) ekonomiskā vērtība (*economic value*), kas saistīta ar peļņu un ienesīgumu (Brodin and Anderson, 2008; Dowlatshahi, 2010; Škapa and Klapalova, 2012). Izmantojot jaunākos materiālus un tehnoloģijas, iespējams samazināt ražošanas izmaksas un veicināt produktivitāti. Lietojot modernas vadības metodes, var atlasīt pareizos resursus pareizajā daudzumā, samazināt komunikācijas kļūdas, optimizēt pakalpojuma sniegšanas laiku u. tml.;
- 2) vides un sociālā vērtība (*environmental and social value*), kas kļuvusi aktuāla un nemitīgi pieaug iesaistīto pušu un normatīvo aktu ietekmē. Daži aspekti ir saistīti ar vides piesārņojuma samazināšanu (Krikke, 2011; Hupples and Ishikawa, 2009), bet ir aspekti, kas saistīti ar zaļā mārketinga attīstību un eko produkcijas popularizēšanu (Hazen *et al.*, 2012; Huang and Wang, 2008). Liela nozīme sociālās vērtības radīšanā ir korporatīvai sociālai atbildībai;

- 3) patērētāja vērtība (*customer value*), kas tiek radīta, apmierinot patērētāja vajadzības un veicinot patērētāja lojalitāti (Lee and Lam, 2012; Mollenkopf *et al.*, 2007). Šī vērtība tiek palielināta ar pēcpārdošanas servisa piedāvājumu, nodrošinot ekoloģisku izejvielu izmantošanu un iepakojuma pārstrādes iespējas, zemāko cenu, kā arī uzlabojot uzņēmuma reputāciju (Jayaraman *et al.*, 2012) un veicinot zīmola atpazīstamību (Michaud and Larena, 2011);
- 4) informācijas vērtība (*information value*), kura radīta, vadot informācijas plūsmu par patērētāju uzvedību un produkta ražošanas un piegādes ķēdēm, uzņēmuma darbību ietekmējošiem faktoriem u. tml. Šī vērtība var būt stimuls iepriekšējo trīs vērtību radīšanai (Schenkel *et al.*, 2015).

Tātad vērtību var analizēt gan no finansiāliem, gan nefinansiāliem aspektiem. Nefinansiālo vērtību var uzskatīt par ilgtermiņa finansiālo vērtību, jo sākotnēji radīta nefinansiālā vērtība spēj ģenerēt nākotnes naudas plūsmu (piemēram, veicināt patērētāju lojalitāti), tādējādi radot finansiālu vērtību.

1.3. Intelektuālā kapitāla komponentes

Neatkarīgi no intelektuālā kapitāla jēdziena formulējuma dažādi autori izšķir dažādas intelektuālā kapitāla komponentes jeb dažādi veido tā struktūru. Tradicionāli intelektuālo kapitālu iedala trīs grupās jeb komponentēs: cilvēkkapitāls (ar to saprotot uzņēmuma cilvēkkapitālu), organizācijas kapitāls un attiecību kapitāls. Katra intelektuālā kapitāla komponente sastāv no vairākiem elementiem, kurus katrs zinātnieks definē atšķirīgi. Kopumā šo elementu sadalījumā ir vērojamas kopīgas tendences, pamatatšķirības ir iekļautas elementu nosaukumos.

Intelektuālā kapitāla komponentes iekļauj elementus, kuri eksistē ne tikai nemateriālā veidā, bet, atsevišķos gadījumos, arī materiālā veidā, piemēram, datorprogrammas diski, biznesa procesu apraksti u. tml. Cilvēkkapitāls iekļauj vairumu elementu, kas ir zināšanas un kas ir saistīti ar zināšanām. Organizācijas kapitāls iekļauj tos elementus, kuri radīti, izmantojot uzņēmuma cilvēkkapitālu, kā arī tos elementus, kuri var būt radīti ārpus uzņēmuma. Attiecību kapitālu veido elementi, kuri nodrošina uzņēmuma produkta veiksmīgu noietu tirgū, t. sk. ilgtermiņā.

Darba autore secina, ka uzņēmuma līmenī, izmantojot zinātniskajā literatūrā eksistējošo intelektuālā kapitāla struktūru, nav iespējams nodrošināt intelektuālā kapitāla pārskatāmību un efektīvu vadību, jo:

- 1) mikroekonomikas teorijās intelektuālais kapitāls nav iekļauts resursu vai ražošanas faktoru klasifikācijā;
- 2) grāmatvedības teorijā jēdziens „intelektuālais kapitāls” gandrīz nemaz netiek izmantots, tā vietā eksistē jēdziens „nemateriālie aktīvi”. Starptautiskajā grāmatvedības standartā 38.SGS ir definēts, ko var uzskaitīt pie nemateriālajiem aktīviem, izmantojot arī jēdzienu „intelektuālais kapitāls”, taču intelektuālā kapitāla struktūra būtiski atšķiras no tās, kura eksistē zinātniskajā literatūrā. Izmantotā struktūra ir balstīta uz ieguldījuma objektu, t.i., galveno uzmanību pievēršot faktam, kam vai kur tiek iztērēti uzņēmuma finanšu līdzekļi.

Uzņēmuma līmenī autore piedāvā strukturēt intelektuālo kapitālu četrās komponentēs:

- 1) cilvēkkapitāls;
- 2) biznesa procesi jeb to apraksti;
- 3) tehnoloģijas;
- 4) nemateriālie aktīvi.

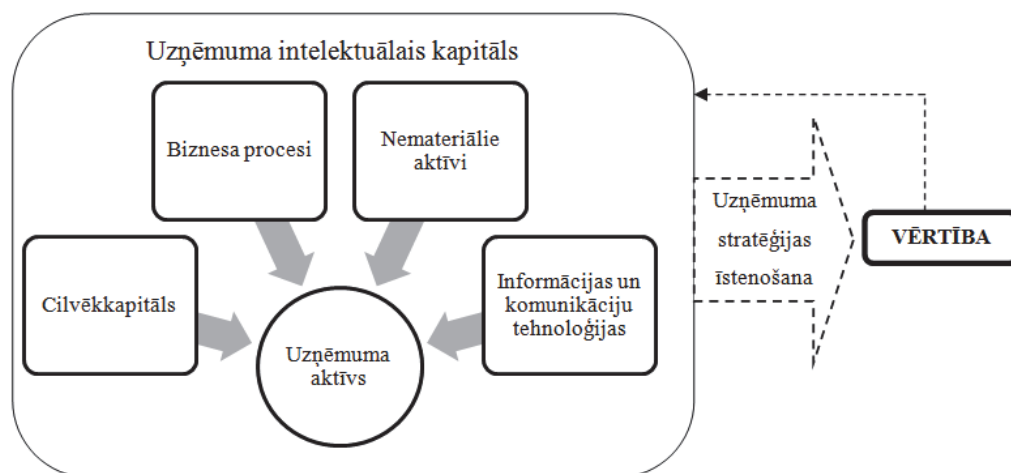
Cilvēkkapitāls jeb cilvēks ar viņa fiziskajām un garīgajām spējām, ietverot zināšanas un prasmes, domāšanas veidu, spējas darboties noteiktā veidā, noteiktā sfērā un vidē, kas nosaka viņa vietu un lomu sabiedrībā, nodrošinot progresīvu sabiedrības un valsts sociāli ekonomisko attīstību (Lapiņa, 2010).

Biznesa procesi jeb to apraksti. Tie ir formalizēti uzņēmuma darbību vai procedūru apraksti, kas ļauj sistematizēt visus procesus un samazināt uzņēmuma atkarību no cilvēkresursiem un to maiņas (Jardon and Martos, 2012).

Tehnoloģijas. Izanalizējot zinātniskajā literatūrā pieejamas definīcijas, darba autore secina, ka intelektuālā kapitāla (kā aktīva) kontekstā ar tehnoloģijām būtu jāsaprot zinātnes atziņu, metožu un paņēmienu kopuma izmantošana uzņēmuma procesos, kuru rezultātā tiek ražots produkts vai sniegts pakalpojums.

Nemateriālie aktīvi. Saskaņā ar starptautiskajiem standartiem (38.SGS) „nemateriālais aktīvs ir identificējams bezķermenisks nemonetārais aktīvs”. Taču šajos standartos minēts, ka atsevišķos gadījumos tam varētu būt arī ķermeniska forma, piemēram, disks ar programmatūru. Darba autore pie nemateriālajiem aktīviem pieskaita pētniecības rezultātus un pētniecībā radītās zināšanas, patentus, zīmolus, licences, uzņēmuma klientu, piegādātāju u. c. datu bāzes, mārketinga pētījumus un mārketinga plānus.

Ņemot vērā analizētos intelektuālā kapitāla skaidrojumus un definīciju formulējumus, kā arī autores piedāvāto intelektuālā kapitāla struktūru, autore formulē šādu precizētu intelektuālā kapitāla definīciju: **intelektuālais kapitāls ir uzņēmuma aktīvs**, kas ietver uzņēmuma cilvēkkapitālu, biznesa procesus (procedūras un to aprakstus), tehnoloģijas, nemateriālos aktīvus, kurus var transformēt materiālā un nemateriālā vērtībā. Definīcijas grafiskā interpretācija atspoguļota 1.1. attēlā.

1.1. att. „Intelektuālā kapitāla” definīcijas satura shēma (autorei veidota shēma).

Ar vērtību autore saprot visu četru tipu vērtību kopumu – ekonomiskās, sociālās, vides, patērētāju un informācijas vērtības kopumu, ņemot vērā iesaistīto pušu teorijā definētās vērtības izpratnes un kopīgās vērtības jēdzienu. Tas nozīmē, ka, izmantojot intelektuālo kapitālu un īstenojot darbības stratēģiju, kura balstīta uz visu iesaistīto pušu interesēm, tiek radīta kopīga vērtība. Daļa no šīs vērtības var kļūt par uzņēmuma intelektuālo kapitālu, kuru nākotnē var izmantot arī par investīciju intelektuālajā kapitālā (piemēram, zināšanas par patērētāju uzvedību, pieredze projektu vadībā, augstāka darbinieku kvalifikācija u. tml.). Šī vērtība var būt gan finansiāla, gan arī nefinansiāla.

1.4. Investīcijas intelektuālajā kapitālā

Intelektuālā kapitāla jēdzienu var analizēt no trīs aspektiem, divi no kuriem ir saistīti ar kapitāla duālo dabu: kapitāls kā investīciju objekts un kapitāls kā uzņēmuma darbības rezultāts. Abi aspekti ir saistīti ar uzņēmuma ilgtspēju, kurā galvenā loma ir intelektuālajam kapitālam un tā attīstībai. Intelektuālā kapitāla attīstība ir balstīta uz uzņēmuma darbības stratēģiju, darbības specifiku un tā rīcībā esošo resursu un kapitāla, tostarp intelektuālā, apjomu. Ja resursu un kapitāla apjoms nav pietiekams uzņēmuma stratēģijas īstenošanai, uzņēmumam, lai palielinātu resursu un kapitāla apjomu, jāpieņem lēmums piesaistīt papildu resursus un kapitālu vai uzlabot to kvalitāti, vai mainīt savu stratēģiju, kuru iespējams īstenot esošo resursu un kapitāla apjoma ietvaros. Pirmajā variantā uzņēmumam būs jāveic papildu ieguldījumi jeb investīcijas, tostarp investīcijas intelektuālajā kapitālā. Šo investīciju rezultātā uzņēmums var gūt dažādus rezultātus: gan palielināt resursu un kapitāla apjomu, gan arī mainīt to kvalitāti.

Promocijas darbā autore analizē vienu uzņēmuma investīciju veidu – investīcijas intelektuālajā kapitālā. Autore uzskata, ka investīcijas intelektuālajā kapitālā var kalpot par intelektuālā kapitāla attīstības instrumentu, jo, pateicoties tām, var gan palielināt uzņēmuma intelektuālā kapitāla apjomu, gan mainīt uzņēmuma intelektuālā kapitāla kvalitāti.

Līdz 20. gs. 90. gadiem, kad ekonomikā un vadībizinātnē tika akcentēta uz resursiem balstīta pieeja, investīcijas tika definētas kā ieguldījumi fiziskajā kapitālā, lai gūtu peļņu. Padomju Savienībā lietoja jēdzienu „kapitālieguldījumi”, nevis „investīcijas”, gan nemainot jēdziena būtību un gaidāmos rezultātus. Mainoties tendencēm vadībizinātnē un ekonomikā, mainījās arī jēdziena „investīcijas” būtība un investīciju rezultāti. Investīcijas intelektuālajā kapitālā šajā laika posmā (līdz 20. gs. 90. gadu beigām) netika pētītas no vērtības radīšanas aspekta. Pētījumos pārsvarā ir minēta uzņēmuma vērtība un tās izmaiņas investīciju rezultātā, taču tieši vērtības radīšanas aspekts netiek apskatīts. Pēc 2010. gada, attīstoties pētījumiem par intelektuālā kapitālā nozīmi uzņēmuma konkurētspējas nodrošināšanā, īpaši ilgtermiņa perspektīvā, zinātniskajā literatūrā sāka parādīties saistība starp investīcijām intelektuālajā kapitālā un vērtības radīšanu (Zeghal and Maaloul, 2011; Molodchik *et al.*, 2012).

Jēdziena „investīcijas intelektuālajā kapitālā” evolūcijā ir novērojami trīs posmi:

- 1) investīcijas intelektuālajā kapitālā tiek uzskatītas par dažāda veida izdevumiem: reklāmā, *R&D* un cilvēkresursos (Hall *et al.*, 1986; Chauvin and Hirshey, 1993);
- 2) investīcijas intelektuālajā kapitālā tiek definētas kā „aktivitātes”, kuru rezultātā var sasniegt uzņēmuma stratēģiskos mērķus un radīt jaunus nemateriālos resursus, kā arī palielināt esošo nemateriālo resursu vērtību (Canibano *et al.*, 2002);
- 3) investīcijas intelektuālajā kapitālā tiek definētas kā pievienotās vērtības avots un instruments uzņēmuma konkurētspējas uzlabošanai (Zeghal and Maaloul, 2011).

Neskatoties uz lielu pētījumu skaitu par investīcijām intelektuālajā kapitālā, zinātnieku vidū nav vienotas pieejas šī jēdziena izpratnei un definēšanai. Pēc autores veiktās kontentanalīzes ar datorprogrammu *NVivo*, kurai tika izmantoti 80 zinātniskie raksti no *Scopus*, *Science Direct* un *EBSCO*, var secināt:

- 1) visbiežāk par investīcijām intelektuālajā kapitālā tiek uzskatīti šādi izdevumi: investīcijas uzņēmuma cilvēkkapitālā, izdevumi *R&D*, izdevumi IT, darbaspēka izmaksas, apmācību izmaksas. Dažāda veida izdevumi par investīcijām intelektuālajā kapitālā ir analizēti galvenokārt pētījumos par investīciju ietekmi uz uzņēmuma finansiālajiem rezultātiem (*financial performance*) un uzņēmuma vērtību;

- 2) zinātnieki bieži par vārda „investīcijas” sinonīmu lieto vārdu „izdevumi”. Tomēr kontentanalīzes rezultāti parādīja, ka šie vārdi nav sinonīmi. Izdevumi ne vienmēr ir investīcijas, jo jēdziens „investīcijas” ir saistīts ar ieguldījumu, bet jēdziens „izdevumi” ir saistīts ar naudas līdzekļu izdošanu par noteiktu produktu. Situācijā, kad uzņēmums iegādājas noteiktu produktu par noteiktu cenu un veidojas faktiskie naudas izdevumi, šos izdevumus var uzskatīt par investīcijām. Piemēram, ja uzņēmums par naudas līdzekļiem iegādājas IT programmatūru, tad šie izdevumi ir investīcijas intelektuālajā kapitālā;
- 3) investīcijas intelektuālajā kapitālā ietekmē ne tikai uzņēmuma finanšu, bet arī nefinanšu rezultātus (*non-financial performance*). Ietekme uz uzņēmuma darbības rezultātiem nav viennozīmīga – ir pētījumi, kuros pierādīta pozitīvā ietekme, ir pētījumi, kuros būtisks investīciju radīts efekts nav novērots. Atšķirības ir vērojamas arī atkarībā no reģiona, piemēram, Krievijā veiktajos pētījumos ir atzīmēts, ka efekts no investīcijām intelektuālajā kapitālā nav tik būtisks, salīdzinot ar investīcijām fiziskajā kapitālā;
- 4) investīcijas intelektuālajā kapitālā pozitīvi ietekmē uzņēmuma vērtību. Lielākā daļa pētījumu, kuros pierādīts būtisks pozitīvs efekts, ir veikta, izmantojot datus par uzņēmumiem ASV, Āzijā un Lielbritānijā.

Apkopojot iepriekš minētās pieejas un investīciju intelektuālajā kapitālā definīciju interpretācijas, autore piedāvā precizētu definīciju: **investīcijas intelektuālajā kapitālā ir uzņēmuma investīcijas dažādos nemateriālos aktīvos, tehnoloģijās, biznesa procesos jeb to aprakstos un cilvēkkapitālā, lai radītu gan finansiālo, gan nefinansiālo vērtību.**

Autores precizētajā definīcijā ir šādi būtiski aspekti:

- 1) investīcijas intelektuālajā kapitālā ir definētas kā investīcijas, nevis izdevumi, jo veiktā kontentanalīze parādīja, ka investīcijas un izdevumi nav sinonīmi;
- 2) zinātniskajā literatūrā investīcijas intelektuālajā kapitālā ir skatītas kā atsevišķi izdevumi atsevišķās intelektuālā kapitāla komponentēs vai elementos, bet autore investīcijas visās intelektuālā kapitāla komponentēs skata atbilstīgi pašas piedāvātajai intelektuālā kapitāla struktūrai;
- 3) investīcijas tiek aplūkotas no vērtības radīšanas aspekta, iekļaujot arī nefinansiālo vērtību.

Šie trīs aspekti precizē investīciju intelektuālajā kapitālā būtību un ir saistīti ar intelektuālā kapitāla struktūru un vērtības radīšanu.

Eksistē salīdzinoši neliels avotu skaits, kuros autori ir sistematizējuši un klasificējuši investīcijas intelektuālajā kapitālā. Pārsvārā investīciju intelektuālajā kapitālā klasifikācija tiek veikta ar trīs galvenajiem mērķiem: noteikt uzņēmuma intelektuālā kapitāla vērtību kā daļu no uzņēmuma tirgus vērtības (Andriessen and Tissen, 2000; Brooking, 1996; Pulic, 2000), noteikt intelektuālā kapitāla lielumu uzņēmumā (Canibano *et al.*, 2002; Mouritsen, Bukh *et al.*, 2001) un noteikt intelektuālā kapitāla ietekmi uz uzņēmuma darbību (Chen *et al.*, 2005; Piekkola, 2011).

Zinātniskajā literatūrā atspoguļotās intelektuālajā kapitālā ieguldīto investīciju klasifikācijas neatbilst mūsdienu pieejai uzņēmuma vadībai un to lietošana ir ierobežota:

- 1) daļa klasifikāciju ir veidotas, par pamatu ņemot tradicionālo intelektuālā kapitāla struktūru, kuru, kā minēts iepriekš, ir grūti lietot uzņēmuma vadībā un grāmatvedības uzskaitē;
- 2) daļa klasifikāciju veidota, par pamatu ņemot atsevišķus intelektuālā kapitāla elementus, nevis visu struktūru kopumā, piemēram, investīcijas datu bāzēs un programmatūrā, apmācībā, reputācijā u. tml.

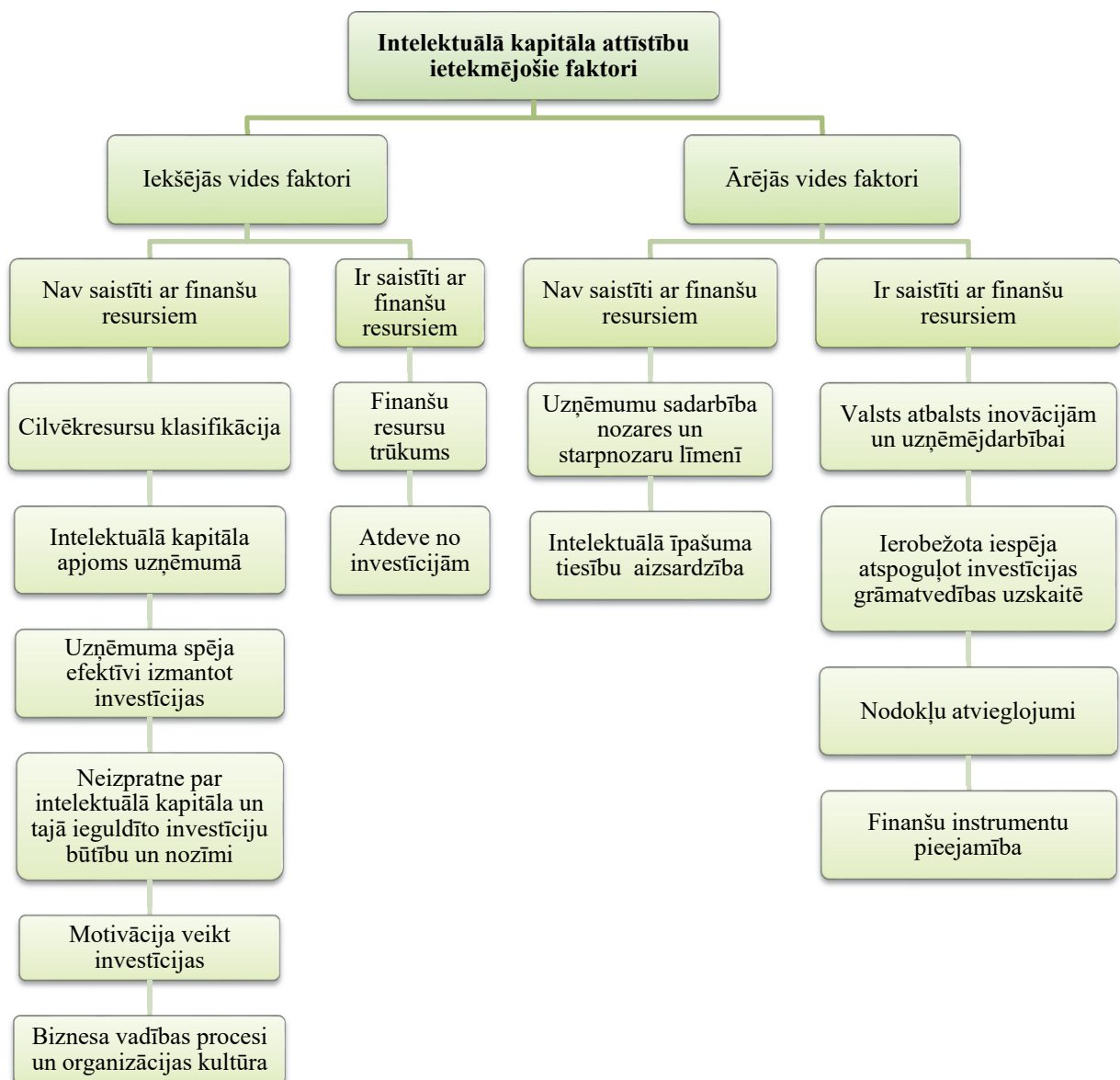
Tāpēc rodas nepieciešamība veidot citu intelektuālajā kapitālā ieguldīto investīciju klasifikāciju, kurā par pamatu tiek ņemta darba autores piedāvātā intelektuālā kapitāla struktūra.

1.5. Uzņēmuma intelektuālā kapitāla attīstību ietekmējošie faktori

Faktori, kuri ietekmē intelektuālā kapitāla attīstību, nav pietiekami izpētīti. Apkopojot iepriekš veikto pētījumu rezultātus par uzņēmuma intelektuālā kapitāla attīstību ietekmējošiem faktoriem, autore sagrupējusi šos faktorus pēc dažādām pazīmēm:

- 1) atkarībā no uzņēmuma spējas kontrolēt tā attīstību ietekmējošo faktoru ietekmi uz uzņēmuma darbības rezultātiem;
- 2) pēc faktora ietekmes uz uzņēmuma darbības sfēru.

Zinātniskajā literatūrā biežāk ir analizēti faktori, kas ietekmē uzņēmuma finanšu rezultātus, un tas ļauj izvirzīt vienu no promocijas darba pieņēmumiem – uzņēmēju rīcības motīvs, tostarp attiecībā uz intelektuālā kapitāla attīstību, ir finanšu rezultāti. Šis motīvs ir spēcīgāks gadījumos, kad uzņēmumiem ir finanšu līdzekļu trūkums un valsts ekonomiskais stāvoklis no finansiālā viedokļa nav stabils.

1.2. att. Intelektuālā kapitāla attīstību ietekmējošie faktori (autores veidota shēma).

Pēc promocijas darba autores domām, svarīgākais intelektuālā kapitāla attīstību noteicošais faktors un vienlaikus arī viens no tā attīstības priekšnosacījumiem ir uzņēmēju izpratne par intelektuālā kapitāla būtību un nozīmi uzņēmumā. Taču, kā parāda zinātniskās literatūras analīze, zinātnieku vidū nav vienotas pieejas un izpratnes par jēdzieniem „intelektuālais kapitāls” un „investīcijas intelektuālajā kapitālā”.

Autore analizē intelektuālo kapitālu, akcentējot tā duālo dabu, un definē intelektuālo kapitālu kā aktīvu, kas transformējas vērtībā, tādējādi uzsverot dinamisko pieeju intelektuālā kapitāla būtībai, kuras ietvaros to skata no vērtības radīšanas aspekta visām iesaistītajām pusēm.

Apkopojot zinātniskajā literatūrā esošās atziņas un autores veikto pētījumu rezultātus, var secināt, ka ir apstiprinājusies autores izvirzītā tēze par to, ka pēdējos trīsdesmit gados ir notikusi intelektuālā kapitāla transformācija no resursa uz kapitālu, turklāt ir būtiski mainījusies tā nozīme uzņēmumā.

Uzņēmuma intelektuālā kapitāla attīstības veicināšanai Latvijā ir svarīgi noskaidrot Latvijas uzņēmēju izpratnes līmeni par intelektuālo kapitālu un investīcijām tajā, kā arī intelektuālā kapitāla attīstību ietekmējošo faktoru nozīmīgumu. Jāpārbauda arī viens no autores pieņēmumiem par to, ka, investējot intelektuālajā kapitālā, uzņēmēji vispirms gaida finansiālo atdevi, bet nefinansiālā atdeve ir mazāk nozīmīga. Nākamajā promocijas darba daļā autore sniedz vispārēju pārskatu par Latvijas uzņēmumu intelektuālo kapitālu un empīriskā pētījuma rezultātu apkopojumu, kuru autore veica, lai noskaidrotu uzņēmēju izpratni par intelektuālā kapitāla būtību un attīstību.

2. INTELEKTUĀLAIS KAPITĀLS UN TĀ ATTĪSTĪBAS TENDENCES LATVIJAS UZŅĒMUMOS

Intelektuālā kapitāla apjomu kādā konkrētā Latvijas uzņēmumā ir grūti noteikt informācijas ierobežotības dēļ. Latvijā, tāpat kā daudzās pasaules valstīs, nav obligāti jāiesniedz atskaite par intelektuālā kapitāla apjomu un tā izmaiņām. Normatīvie akti un grāmatvedības standarti neietver prasības uzņēmuma finanšu pārskatos uzrādīt informāciju par intelektuālā kapitāla apjomu un tā attīstības dinamiku.

Pētot kopīgās tendences intelektuālā kapitālā attīstībā Latvijas uzņēmumos, var secināt, ka uzņēmēji nepietiekami pievērš uzmanību intelektuālā kapitāla potenciālam uzņēmuma izaugsmei. Autore pieņem, ka tas ir saistīts ar to, ka uzņēmēji nepietiekami dziļi izprot intelektuālā kapitāla būtību un lomu uzņēmumā. Promocijas darbā veiktā pētījuma gaitā ir apstiprināts autora pieņēmums un ir noskaidroti citi intelektuālo kapitālu ietekmējošie faktori.

2.1. Pārskats par Latvijas uzņēmumu intelektuālo kapitālu un investīcijām intelektuālajā kapitālā

Apkopojot Latvijas, Eiropas Savienības un Pasaules Bankas statistikā pieejamo informāciju par uzņēmumu investīcijām atsevišķās intelektuālā kapitāla komponentēs, var secināt, ka:

- 1) statistikas dati Latvijā, Eiropas Savienībā un pasaulē ir pieejami ierobežotā apjomā un tiek publicēti neregulāri un ar lielu laika nobīdi. Šis apstāklis traucē objektīvi novērtēt situāciju, jo intelektuālā kapitāla izpratne un nozīme tā apjoma vērtēšanas un atdeves noteikšanas aspektos nav viennozīmīga, turklāt šo datu atspoguļošanas iespējas grāmatvedībā arī ir ierobežotas;
- 2) uzņēmumu veiktās investīcijas informācijas un komunikācijas tehnoloģijās, inovācijās un nemateriālajos aktīvos liecina par to, ka uzņēmumi priekšroku dod materiālo aktīvu iegūšanai vai tādām investīcijām, kur ir redzams skaidrs labums jeb atdeve. Piemēram, IKT investīciju struktūrā lielāks īpatsvars ir iekārtām un ierīcēm;
- 3) uzņēmuma investīciju objektu izvēli var izskaidrot ar tā materiāli tehnisko stāvokli, kad ir nepieciešami ieguldījumi tā uzlabošanai;
- 4) investīciju struktūra, apjoms un dinamika liecina par to, ka lielākā daļa uzņēmumu pašlaik atrodas intelektuālā kapitāla veidošanas stadijā, t. i., posmā, kad uzņēmumiem savu mērķu sasniegšanai ir jāizveido nepieciešamais kapitāla apjoms. Par to liecina arī dati par uzņēmumu sasniegumiem inovāciju jomā, kā arī izdevumi inovācijām un *R&D*, kas ir daļa no uzņēmumu attīstības investīcijām intelektuālajā kapitālā.

Latvijas un Eiropas statistikas datu bāzēs esošā informācija nesniedz pilnīgu priekšstatu par intelektuālā kapitāla un tā investīciju apjomu Latvijas uzņēmumos. Tas, ka Latvijas normatīvajos aktos nav obligātas prasības sagatavot un iesniegt atskaites par uzņēmuma intelektuālo kapitālu, neveicina situācijas uzlabošanu.

Lai varētu piedāvāt priekšlikumus situācijas uzlabošanai, ir jāatrod atbilde uz jautājumu, kas un kā veido Latvijas uzņēmumu intelektuālo kapitālu. Lai saprastu, kā veidojas uzņēmuma intelektuālais kapitāls, darba autore pētīja Latvijas uzņēmēju izpratni par intelektuālā kapitāla būtību un struktūru, intelektuālā kapitāla attīstību ietekmējošiem faktoriem un gaidāmiem rezultātiem no investīcijām intelektuālajā kapitālā.

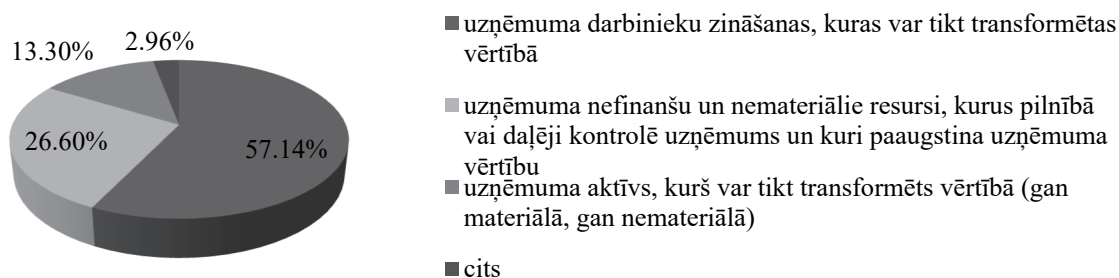
2.2. Latvijas uzņēmumu intelektuālais kapitāls: empīriskā pētījuma rezultāti

Promocijas darba ietvaros autore veica pētījumu, kura mērķis bija noteikt intelektuālā kapitāla un intelektuālajā kapitālā ieguldīto investīciju nozīmi uzņēmumā, tās ietekmējošos faktorus uzņēmumu līmenī Latvijā, kā arī gaidāmos rezultātus no investīcijām. Mērķa sasniegšanai tika definēti šādi uzdevumi:

- 1) noteikt respondentu viedokli par intelektuālā kapitāla būtību;
- 2) noteikt intelektuālā kapitāla komponentu svarīgumu respondentu uztverē;
- 3) noteikt respondentu viedokli par jēdzienu „investīcijas intelektuālajā kapitālā”;
- 4) noteikt intelektuālajā kapitālā ieguldīto investīciju nozīmīgumu respondentu uztverē;
- 5) noteikt to gaidāmo rezultātu svarīgumu, kas gūti no uzņēmumu intelektuālajā kapitālā ieguldītajām investīcijām, kā arī sagrupēt šos rezultātus;
- 6) noteikt, kādi faktori respondentiem ir svarīgi, pieņemot lēmumu par investīcijām intelektuālajā kapitālā, kā arī sagrupēt ietekmējošos faktorus.

Respondentu datu bāze veidota uz Latvijas Personāla vadīšanas asociācijas, Biznesa efektivitātes asociācijas, Latvijas Darba devēju konfederācijas Vidzemes nodaļas un Latvijas Kvalitātes biedrības sniegtās informācijas pamata. Kopējais respondentu skaits ir 203 uzņēmumi.

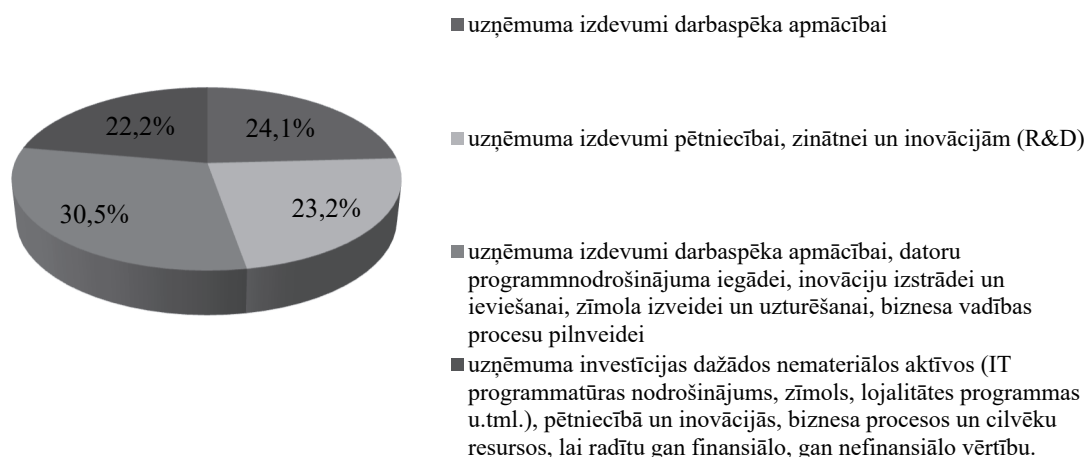
Aptaujas rezultāti parāda, ka Latvijas uzņēmēji visbiežāk ar intelektuālo kapitālu saprot uzņēmuma darbinieku zināšanas (sk. 2.1. att.). Relatīvi neliela respondentu daļa (13,3 %) piekrīt darba autores intelektuālā kapitāla definīcijai: uzņēmuma aktīvs, kuru var transformēt vērtībā (gan materiālā, gan nemateriālā). Daži uzņēmēji norādīja, ka viņi ar intelektuālo kapitālu saprot gan darbinieku zināšanas, gan arī uzņēmuma nefinanšu un nemateriālos resursus.

2.1. att. Uzņēmēju viedoklis par intelektuālā kapitāla jēdzienu.

Autore secina, ka lielākajai daļai uzņēmēju nav pietiekami dziļas izpratnes par intelektuālā kapitāla būtību – viņi ar intelektuālo kapitālu saprot tikai vienu intelektuālā kapitāla elementu. Šī ierobežotā izpratne var veidot stereotipus par intelektuālā kapitāla nozīmi uzņēmuma darbībā, ierobežojot uzņēmuma attīstības potenciālu. Pastāv risks, ka uzņēmums varētu nepievērst pietiekami daudz uzmanības savā rīcībā esošajam intelektuālajam kapitālam, jo neuzskata to par aktīvu, kas var radīt vērtību. Viens no iemesliem varētu būt šo aktīvu vērtības noteikšanas grūtības, ka arī šī aktīva radītās atdeves aprēķināšanas problēmas.

Respondentu izpratne par jēdzienu „investīcijas intelektuālajā kapitālā” ir neviennozīmīga (sk. 2.2. att.). Apmēram vienāds respondentu skaits par investīcijām intelektuālajā kapitālā uzskata uzņēmuma izdevumus darbaspēka apmācībai (24,1 %), izdevumus pētniecībai, zinātnei un inovācijām (*R&D*) (23,2 %), kā arī piekrīt autores piedāvātajai investīciju intelektuālajā kapitālā definīcijai (22,2 %). Lielākā daļa respondentu (30,5 %) izvēlējās apgalvojumu, kurā ir uzskaitīti intelektuālā kapitāla elementi. Autore secina, ka šis apgalvojums uzņēmējiem ir saprotams, jo tajā ir uzskaitītas zināmas un skaidras lietas, kuru iegādei vai attīstībai nepieciešami zināmi izdevumi. Autores piedāvātajā definīcijā arī ir uzskaitīti līdzīgi intelektuālā kapitāla elementi, taču lielākā daļa respondentu to nav izvēlējušies. Var secināt, ka uzņēmēji, iespējams, nepievērš uzmanību visiem vērtības radīšanas aspektiem vai neizprot tos, t.i., viņi nesaista investīcijas intelektuālajā kapitālā ar vērtības radīšanu.

2.2. att. Respondentu viedoklis par jēdzienu „investīcijas intelektuālajā kapitālā”.

Aptaujas rezultāti parāda arī zināmu nekonsekvenci, atbildot uz aptaujas anketas jautājumiem – lielākā daļa uzņēmēju ar intelektuālo kapitālu saprot darbinieku zināšanas, taču, atbildot uz jautājumu par investīciju intelektuālajā kapitālā būtību, atzīmē, ka investīcijas ir uzņēmuma izdevumi par vairākiem intelektuālā kapitāla elementiem, ne tikai zināšanām. Līdzīgi ir arī ar vērtības radīšanas aspektu: atbildot uz jautājumu par intelektuālā kapitāla būtību, uzņēmēji izvēlas dažādus apgalvojumus, bet lielākā daļa dod priekšroku tieši tiem, kuros bija minēti vērtības radīšanas aspekti. Savukārt, atbildot uz jautājumu par investīciju intelektuālajā kapitālā būtību, lielākā daļa respondentu izvēlas apgalvojumus, kuros nav minēts vērtības radīšanas aspekts. Autore secina, ka uzņēmēji intelektuālo kapitālu saista ar vērtību, bet investīcijas intelektuālajā kapitālā ar vērtību saistītas netiek. Tā veidojas izpratnes trūkums par šiem diviem jēdzieniem un to savstarpējo sakarību, kas var traucēt uzņēmuma veiksmīgai darbībai un pareizu vadības lēmumu pieņemšanai.

Respondentiem tika piedāvāts novērtēt, cik nozīmīgi būs intelektuālajā kapitālā ieguldīto investīciju rezultāti. Rezultāti ir ranžēti no visnozīmīgākā respondentu uztverē līdz maznozīmīgākajam. Peļņa ir visnozīmīgākais gaidāmais intelektuālajā kapitālā ieguldīto investīciju rezultāts. Aptaujas rezultāti liecina, ka svarīgākie rezultāti no investīcijām ir finanšu rezultāti vai tādi nefinanšu rezultāti, kas ļoti cieši saistīti ar finanšu rezultātiem un ir salīdzinoši viegli nosakāmi. Latvijas uzņēmēji klientu apmierinātības paaugstināšanu likuši otrajā vietā aiz peļņas palielināšanas, saprotot, ka bez klientu apmierinātības visam pārējam nav īstas nozīmes.

Lai sagrupētu gaidāmos rezultātus no intelektuālajā kapitālā ieguldītajām investīcijām, darba autore veica faktoranalīzi SPSS vidē. Pēc analīzes visi gaidāmie rezultāti tiek sadalīti četrās grupās:

- 1) F1 (Tēls un sadarbība). Aptaujas datu apstrāde parādīja, ka uzņēmumi no investīcijām intelektuālajā kapitālā gaida arī nefinanšu rezultātus, kuri palīdz veidot pozitīvu uzņēmuma tēlu sabiedrībā, t. sk. iesaistīto pušu uztverē, tā veicinot sadarbību ar partneriem, kā arī klientu lojalitāti, kas savukārt varētu veicināt arī investīciju finansiālu atdevi;
- 2) F2 (Finanšu rezultāti). Visbiežāk uzņēmumi gaida finanšu rezultātus no investīcijām. To apliecināja arī vidējo lielumu aprēķins. Taču šajā grupā ir iekļauts arī viens nefinanšu rezultāts – klientu apmierinātība –, kurš ir cieši saistīts ar pārējiem diviem finanšu rezultātiem. Tas apliecina vienu no darba autores pieņēmumiem, ka investīciju intelektuālajā kapitālā nefinanšu un finanšu rezultāti ir savstarpēji saistīti un nefinanšu rezultāti veicina finanšu rezultātus;

- 3) F3 (Efektivitāte un lietderība). Šī rezultātu grupa ir saistīta ar finanšu rezultātiem, kas gūti no investīcijām. Uzņēmējiem ir svarīgi investīciju rezultātā veicināt efektivitāti, kura izpaužas dažādos aspektos: gan kā produktivitātes un rentabilitātes pieaugums, gan kā iespējama izmaksu samazinājums nākotnē;
- 4) F4 (Cilvēkresursu kvalitāte). Šī grupa apvieno nefinanšu rezultātus, kuri saistīti ar darbiniekiem vai cilvēkresursu kvalitātes uzlabošanu. Veicot investīcijas, var izveidot un arī palielināt uzņēmuma cilvēkkapitālu, un tādā gadījumā palielinās arī intelektuālais kapitāls. Šīs grupas rezultāti var tieši un netieši ietekmēt arī pārējo grupu rezultātus, jo tajā ir ietverti resursi, kurus izmantojot var sasniegt arī pārējos rezultātus.

Pētījuma gaitā tika noskaidroti faktori, kuri ietekmē intelektuālā kapitāla attīstību un lēmumu par investīciju veikšanu intelektuālajā kapitālā. Izmantojot faktoranalīzi, visi faktori tika grupēti, izveidojot četras metafaktoru grupas:

- 1) pirmais faktors F1 (Finanšu resursi) apvieno visus elementus, kas attiecas uz finanšu resursu pieejamību uzņēmumā, kā arī finanšu stimuliem: valsts atbalsts, finanšu instrumentu pieejamība, nodokļu atvieglojumi, finanšu resursi uzņēmumā, iespēja atspoguļot investīcijas grāmatvedības uzskaitē. Aptaujas rezultāti liecina, ka uzņēmējiem ļoti nozīmīgi ir visi faktori, kas saistīti ar finansēm – gan uzņēmumā esošajiem finanšu resursiem, gan arī iespēju piesaistīt papildu finansējumu ārpus uzņēmuma. Nozīmīgs faktors ir arī atbalsts, kuru uzņēmumi varētu saņemt no valsts: gan tiešais atbalsts grantu un subsīdiju veidā, gan arī netiešais atbalsts, piemēram, nodokļu atvieglojumi;
- 2) otrais faktors F2 (Uzņēmuma potenciāls) apvieno elementus, kuri saistīti ar uzņēmuma potenciālu veikt un izmantot investīcijas: intelektuālā kapitāla apjoms, uzņēmuma spēja efektīvi izmantot investīcijas, cilvēkresursu kvalifikācija. Uzņēmuma potenciālu ieguldīt investīcijas intelektuālajā kapitālā daļēji nosaka tā apjoms, uzņēmuma spēja izmantot investīcijas un cilvēkresursu kvalifikācija. Ja uzņēmums uzskata sava intelektuālā kapitāla apjomu par pietiekamu, tad stimuli investēt līdzekļus bez ārējās vides ietekmes nebūs lieli. Savukārt, ja uzņēmums piesaistīs vai investēs summas, kas neatbilst uzņēmuma spējai (ko parasti nosaka resursu daudzums un resursu kvalitāte, ieskaitot cilvēkresursu kvalifikāciju), tad šo investīciju efektivitāte un atdeve nebūs liela;
- 3) trešais faktors F3 (Biznesa kultūra un motivācija) apvieno elementus, kuri saistīti ar biznesa procesa organizāciju un organizācijas kultūru, kā arī uzņēmuma motivāciju investēt intelektuālajā kapitālā, ieskaitot izpratni par investīcijām: biznesa procesu sistēma un organizācijas kultūra, nevēlēšanās veikt investīcijas, izpratne par investīcijām. Biznesa procesu organizācija uzņēmumā ir atkarīga no šo procesu izpratnes. Savukārt organizācijas kultūra bieži vien ir biznesa procesu organizācijas rezultāts, jo šīs divas lietas ir savstarpēji saistītas un arī viena otru papildina. Mūsdienās ir nepieciešami biznesa procesu apraksti, kas ir uzņēmuma intelektuālā kapitāla sastāvdaļa. Tieši tie nosaka uzņēmuma un iesaistīto pušu savstarpējo saskarsmi, kas veido noteiktu organizācijas kultūru. Piemēram, var tikt aprakstīts process, kā notiek darbinieku pieredzes apmaiņa, strādājot pie dažādiem uzdevumiem vai projektiem vai ar dažādām klientu grupām. Efektīva biznesa procesu organizācija veicina uzņēmuma spēju izmantot investīcijas, jo procesu organizācijas rezultātā tiek paaugstināta uzņēmuma kapacitāte;
- 4) ceturtais faktors F4 (Risks) apvieno faktorus, kurus uzņēmēji varētu uzskatīt par riska faktoriem, pieņemot lēmumu par investīcijām: uzņēmumu sadarbība nozares un starpnozares līmenī, nenoteikta atdeve un gaidāmie investīciju rezultāti, autortiesību aizsardzība. Kā minēts promocijas darba pirmajā daļā, veicot kontentanalīzi, jēdziens „investīcijas intelektuālajā kapitālā” ir saistīts ar jēdzienu „risks”. Investīcijas

intelektuālajā kapitālā ir tikpat riskantas kā jebkuras citas investīcijas. Šis meta faktors apvieno tādus faktorus, kuri, veicot investīcijas, rada uzņēmējiem vislielākās šaubas. *OECD* pētījumā, kurā tika pētīts uz zināšanām balstītas ekonomikas izveides progress pasaules valstīs, ir minēts faktors, ka daudzās valstīs (tostarp arī Latvijā) ir vāji attīstīta sadarbība starp dažādām organizācijām, īpaši inovāciju, tostarp arī intelektuālā īpašuma jomā. Uzņēmēji bieži nesadarbojas, baidoties no konkurentiem un informācijas noplūdes. Tieši bailes, ka radītais intelektuālais īpašums investīciju rezultātā var nonākt pie konkurentiem, kā arī nespēja saņemt plānoto atdevi no investīcijām, ir viens no faktoriem, kāpēc uzņēmumi neinvestē intelektuālajā kapitālā.

Pētījuma rezultāti apstiprināja autores pieņēmumu par to, kāda ir Latvijas uzņēmēju izpratne par intelektuālo kapitālu un tajā ieguldītajām investīcijām. Galvenā problēma ir nekonsekventa šo divu jēdzienu izpratne un skatījums uz jēdzienu „investīcijas intelektuālajā kapitālā”, neiekļaujot tajā vērtības radīšanas aspektu. Aptaujas rezultāti parādīja, ka uzņēmēji ar intelektuālo kapitālu visbiežāk saprot tikai vienu intelektuālā kapitāla komponenti, bet investīcijas intelektuālajā kapitālā, pēc uzņēmēju domām, ietver visas komponentes. Tas, ka uzņēmēji neiekļauj vērtības radīšanas aspektu abu jēdzienu būtībā, netieši ļauj secināt, ka uzņēmēji nesaista intelektuālo kapitālu ar vērtības radīšanas iespējām.

Pētījuma rezultāti parādīja, ka uzņēmējiem svarīgāki ir tie rezultāti, kuri nodrošina finansiālo vērtību. Taču uzņēmēji atzīst arī nefinansiālo rezultātu svarīgumu, piemēram, klientu apmierinātības paaugstināšanu, ja tie palīdz radīt vai palielināt finansiālās vērtības. Faktoranalīzes rezultātā izveidojās cits gaidāmo rezultātu grupējums, kurā ir apvienota gan finansiālā, gan arī nefinansiālā vērtība. Autore secina, ka uzņēmēju izpratnē atsevišķi no investīcijām iegūti finansiālie un nefinansiālie rezultāti ir savstarpēji saistīti.

Pētot intelektuālā kapitāla attīstību ietekmējošos faktorus, autore sadalīja visus faktorus četrās grupās, akcentu liekot uz vidi, kurā faktors darbojas, un uz rezultātiem, kurus var nodrošināt intelektuālais kapitāls. Tomēr aptaujas rezultāti parādīja citu faktoru grupējumu, kas attiecas uz uzņēmuma darbības sfēru: finanses, uzņēmuma potenciāls, risks un biznesa kultūra. Šis grupējums parāda, ka visi faktori ir savstarpēji saistīti un uzņēmums ir sarežģīta sistēma, kuru ietekmē dažādi faktori.

Pētījuma rezultāti parāda problēmas, kuras, lai varētu nodrošināt intelektuālā kapitāla attīstību un tā rezultātā arī uzņēmuma ilgtspēju, jāatrisina uzņēmuma līmenī un arī ārpus tā. Šīs problēmas ir saistītas ar dažādiem aspektiem: gan ar intelektuālā kapitāla būtības un nozīmes izpratni, gan finanšu līdzekļu pieejamību, gan arī motivāciju attīstīt intelektuālo kapitālu un iespēju saņemt atdevi no intelektuālā kapitāla izmantošanas un tā attīstības uzņēmumā.

3. INTELEKTUĀLĀ KAPITĀLA ATTĪSTĪBA UZŅĒMUMA ILGTSPĒJAS NODROŠINĀŠANAI

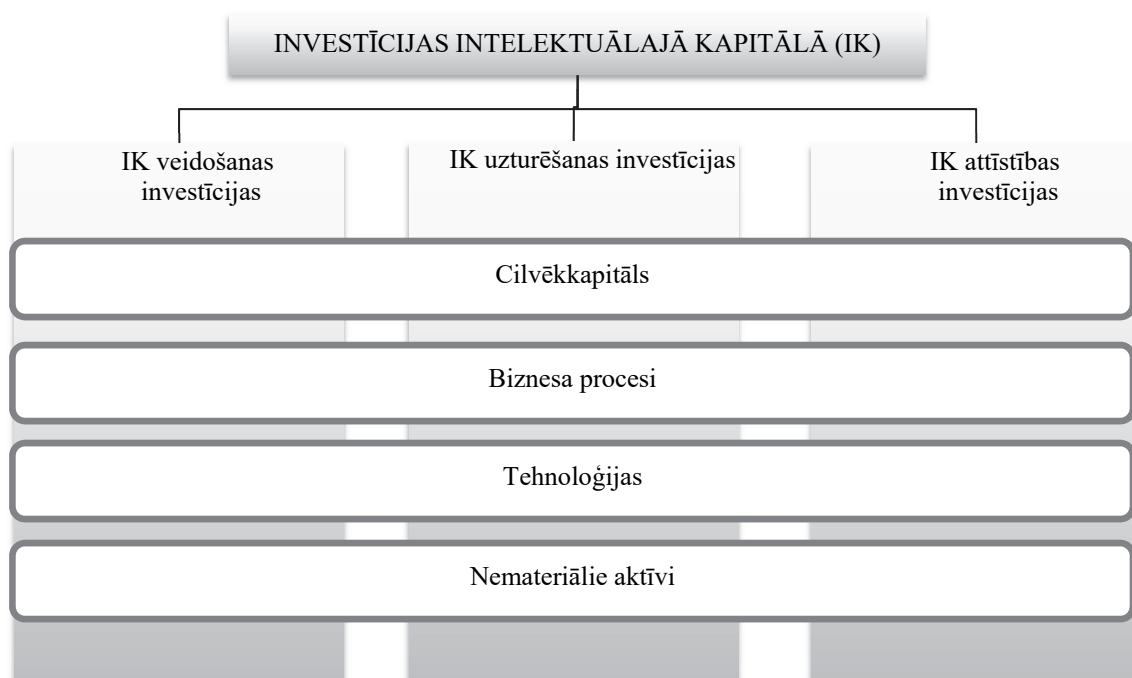
3.1. Intelektuālā kapitāla attīstības virzienu noteikšana un stratēģijas izveide

Intelektuālā kapitāla attīstības virzieni ir atkarīgi no vairākiem faktoriem, tostarp no uzņēmuma attīstības mērķiem un uzņēmēju izpratnes par intelektuālā kapitāla lomu uzņēmuma mērķu īstenošanā. Uzņēmuma mērķu definēšana ilgtermiņa perspektīvā atklāj iespējas intelektuālā kapitāla attīstībai.

Viens no būtiskiem aspektiem intelektuālā kapitāla attīstības virzienu noteikšanā un stratēģijas izveidē ir intelektuālā kapitāla kā resursa sasaiste ar uzņēmumā notiekošajiem procesiem jeb intelektuālā kapitāla attīstības procesu integrēšana uzņēmuma sistēmā, ja nepieciešams, izdarot attiecīgas izmaiņas. Intelektuālais kapitāls ir sarežģīta sistēma, tātad par vienu no intelektuālā kapitāla attīstības priekšnoteikumiem var uzskatīt vienas sistēmas integrēšanu citā sistēmā, t. i., intelektuālais kapitāls jāintegrē uzņēmuma vadības sistēmā.

Intelektuālajā kapitālā ieguldīto investīciju klasifikācija

Viens no galvenajiem intelektuālā kapitāla attīstības instrumentiem ir tajā ieguldītās investīcijas. Investīcijas intelektuālajā kapitālā nepieciešamas, lai varētu gan veicināt uzņēmuma attīstību un konkurētspēju, gan arī saglabāt vai izveidot jaunas konkurētspējīgas priekšrocības. Investīciju izvērtēšanai autore piedāvā intelektuālajā kapitālā ieguldīto investīciju klasifikāciju, kuras pamatā ir šo investīciju grupēšana pēc ieguldīšanas virzieniem un ieguldījumu secības laikā (intelektuālā kapitāla veidošanas, uzturēšanas un attīstības investīcijas) un iepriekš veiktā intelektuālā kapitāla iedalījums četrās komponentēs (sk. 3.1. att.). Izveidotā klasifikācija ļauj novērtēt, kādas investīcijas ir vajadzīgas uzņēmumam atkarībā no uzņēmuma definētajiem mērķiem un intelektuālā kapitāla apjoma un kvalitātes un kādos virzienos, kādā secībā, kādos laika periodos jāinvestē līdzekļi.

3.1. att. Intelektuālajā kapitālā ieguldīto investīciju klasifikācija pēc uzņēmuma funkcionālās sfēras un laika perioda (autore veidota shēma).

Intelektuālā kapitāla veidošanas investīcijas. Ja intelektuālā kapitāla apjoms uzņēmuma mērķu sasniegšanai nav pietiekams, tad vispirms jāveic sākotnējās investīcijas. Šīs investīcijas ir uzņēmuma tālākas efektīvas darbības un izaugsmes nodrošināšanas pamats un ļauj izveidot konkurētspējīgas priekšrocības. Piemēram, nevar veidot sadarbību, ja nav ko piedāvāt sadarbības partneriem, nav iespējams lietot jaunas zināšanas, ja darbiniekiem nav pieredzes un minimāli nepieciešamo zināšanu darba pienākumu izpildei.

Intelektuālā kapitāla uzturēšanas investīcijas. Šīs investīcijas ir nepieciešamas, lai saglabātu uzņēmuma intelektuālā kapitāla apjomu noteiktā līmenī, turklāt tās ļauj noturēt esošās konkurētspējīgās priekšrocības. Piemēram, lai saglabātu klientus, tiek izstrādātas klientu lojalitātes programmas un bonusu sistēmas, bet, lai nepārtraukti nodrošinātu efektīvu vadību, tiek pilnveidotas komunikācijas un kontroles sistēmas.

Intelektuālā kapitāla attīstības investīcijas. Šīs investīcijas ir nepieciešamas uzņēmuma pilnvērtīgai attīstībai un jaunu konkurētspējīgu priekšrocību radīšanai. Tās tiek izmantotas, piemēram, sadarbības attīstībai ar partneriem, darbinieku apmācībai – jaunu prasmju iegūšanai un lietošanai, mārketinga izdevumiem.

Integrētā vadības pieeja intelektuālā kapitāla attīstības stratēģijas veidošanā

Katras atsevišķas intelektuālā kapitāla komponentes vadība un attīstība veido noteiktu vadības apakšsistēmu uzņēmumā. Lai veiksmīgi īstenotu intelektuālā kapitāla attīstības stratēģijas, tās jāiekļauj uzņēmuma kopējā vadības sistēmā, izmantojot integrētu vadības pieeju. Viens no priekšnoteikumiem atsevišķu stratēģiju integrēšanai ir holistiskas pieejas izmantošana, atbilstīgi organizējot uzņēmuma darbību un plānojot uzņēmuma stratēģiju.

Plānojot intelektuālā kapitāla attīstību, uzņēmuma darba organizācija un vadības sistēma jāskata kopā, t. i., intelektuālā kapitāla attīstības stratēģija jāiekļauj uzņēmuma kopējā stratēģijā. Šī stratēģija tiek īstenota noteiktos apstākļos, kuru ietekmē iekšējās un ārējās vides faktori, tādējādi var notikt vienas sistēmas integrācija citā sistēmā, ko var nodrošināt, izmantojot holistisko un integrēto vadības pieeju.

Autores piedāvātā pieeja intelektuālā kapitāla attīstības stratēģijas izstrādei ir balstīta ne tikai uz integrēto vadības un holistisko pieeju, bet arī uz intelektuālā kapitālā ieguldīto investīciju klasifikāciju pēc ieguldīšanas virzieniem un ieguldījumu secības laikā, kā arī piedāvāto intelektuālā kapitāla iedalījuma struktūru. Šajā intelektuālā kapitāla struktūrā biznesa procesi ir tā intelektuālā kapitāla komponente, kura apvieno pārējās trīs. Par ietvaru piedāvātajai pieejai tiek izmantots Deminga cikls „plāno – dari – pārbaudi – rīkojies” (*Plan-Do-Check-Act*), kas paredz sadalīt intelektuālā kapitāla attīstības stratēģijas izstrādi un īstenošanu četros posmos ar skaidru uzdevumu sadali un definētu katra atsevišķa posma rezultātu.

Darba autore piedāvā attīstības stratēģijas veidošanas procesā izmantot pieeju, kurā intelektuālā kapitāla attīstības stratēģija ir integrēta uzņēmuma kopējā stratēģijā kā tās neatņemama daļa. Šāda stratēģijas integrēšana ir iespējama, izmantojot uzņēmuma vadības sistēmas, kurās intelektuālais kapitāls tiek integrēts, ņemot vērā tos attīstības aspektus, kas atbilst uzņēmuma mērķiem. Nepieciešamie biznesa procesu un procedūru apraksti ir jāintegrē esošajos procesu un procedūru aprakstos, pakārtojot tos kvalitātes standartiem uzņēmumā.

Atkarībā no definētā attīstības mērķa uzņēmumam ir jānosaka vajadzīgais intelektuālā kapitāla apjoms un kvalitāte. Ja ir konstatēta intelektuālā kapitāla apjoma un/vai kvalitātes neatbilstība definētajam mērķim, tad uzņēmumam jāpieņem lēmums mainīt mērķi vai veikt nepieciešamās investīcijas intelektuālajā kapitālā. Ja uzņēmums izvēlas otro variantu, tad atbilstīgi tam, kāds intelektuālā kapitāla apjoms un/vai kvalitāte uzņēmumam ir sākotnējā laika posmā (definējot mērķi) un kāds intelektuālā kapitāla apjoms un/vai kvalitāte būs nepieciešama mērķa sasniegšanai, ir iespējami trīs investīciju veidi. Investīciju veids ir noteikts saskaņā ar darba autores izveidoto intelektuālajā kapitālā ieguldīto investīciju klasifikāciju: intelektuālā

kapitāla veidošanas (VĪIK), uzturēšanas (UIIK) vai attīstības investīcijas (AĪIK) (sk. 3.2. att. – attiecīgi VĪIK, UIIK, AĪIK).

Nozīmīgs aspekts intelektuālā kapitāla stratēģijas veidošanā ir arī iesaistīto pušu pieeja. Lai nodrošinātu ilgtspējīgu darbību, definējot uzņēmuma mērķi, jāņem vērā iesaistīto pušu intereses. Ja uzņēmuma iekšējie investīciju avoti nav pietiekami, tad uzņēmums par investīcijām uzņēmuma intelektuālajā kapitālā var izmantot iesaistīto pušu līdzekļus. Šajā gadījumā investīcijas var būt gan finansiālas, gan arī nefinansiālas – t. i., iesaistīto pušu intelektuālais kapitāls. Iesaistītās puses var piedalīties uzņēmuma darbībā, ieguldot savu intelektuālo kapitālu, un stratēģijas īstenošanas rezultātā saņemt atdevi no veiktā ieguldījuma, kurš var būt arī gan finansiāls, gan arī nefinansiāls.

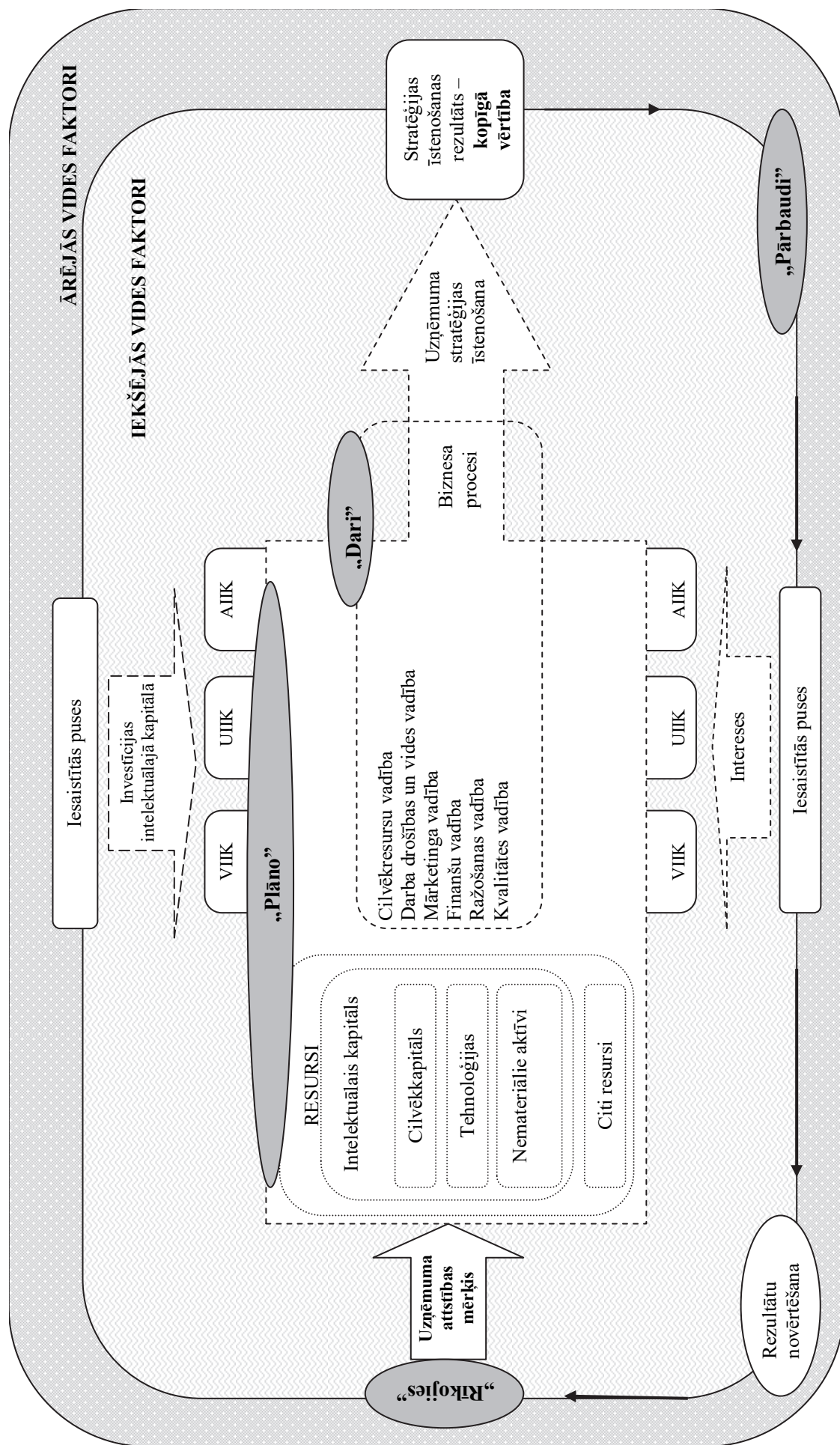
3.1. tabula

Intelektuālā kapitāla investīciju rezultāts uzņēmumā iesaistītajām pusēm
(autores veidota tabula)

Iesaistītās puses	Iespējamais investīciju rezultāts
Īpašnieki	Peļņa, reputācija, personiskā izaugsme, uzņēmuma intelektuālā kapitāla apjoma pieaugums
Darbinieki	Augstāka kvalifikācija un pieredze, lielāks atalgojums, amats, labāki darba apstākļi
Klienti	Produkta kvalitāte, apkalpošana
Partneri	Mazākas izmaksas, laika un resursu ekonomija, konkurētspējas pieaugums, reputācija
Sabiedrība	Augstāks labklājības un iedzīvotāju kvalifikācijas līmenis, infrastruktūras pieejamība

Uzņēmumā notiekošie procesi ir saistīti ar uzņēmuma funkcijām un darbības sfērām. Tās savukārt ir cieši saistītas ar uzņēmuma resursu izmantošanu izvirzītā mērķa sasniegšanai. Piemēram, cilvēkkapitāla attīstība notiek vienlaikus ar cilvēkresursu vadību, drošas darba vides nodrošināšanu, finanšu vadības lietošanu atbilstīgi uzņēmumā notiekošajiem biznesa procesiem un kvalitātes standartiem. Veicot investīcijas cilvēkkapitālā un mainoties kādam intelektuālā kapitāla komponentes kvalitatīvajam vai kvantitatīvajam aspektam, uzņēmumam būs jāmaina vai jāpilnveido biznesa procesi un procedūru apraksti. Pārējo intelektuālā kapitāla komponentu attīstība notiek līdzīgi, tādējādi intelektuālā kapitāla attīstība kļūst par vienotas uzņēmuma vadības sistēmas daļu un tiek integrēta visās uzņēmuma funkcijās. Uzņēmuma funkcijas tiek pārvērstas procesos, kas ļauj sasniegt plānotos rezultātus.

Īstenojot intelektuālā kapitāla attīstības stratēģiju un integrējot to uzņēmuma kopējā stratēģijā, uzņēmums īsteno vienotu stratēģiju, izmantojot vienotu resursu bāzi, vadot vienotus biznesa procesus un pildot vienotas uzņēmuma funkcijas. Šādi uzņēmums tiek vadīts kā sistēma, kura sastāv no vairākiem elementiem. Stratēģijas īstenošanas rezultāti ir jāpārbauda un jāsalīdzina ar definēto mērķi.

3.2. att. Intelektuālā kapitāla attīstības stratēģijas izveides un īstenošanas pieeja (autore veidota shēma).

Īstenojot intelektuālā kapitāla attīstības stratēģiju uzņēmuma stratēģijas ietvaros, tai jānodrošina izvirzītā mērķa sasniegšana, un tādā gadījumā tiek radīta noteikta kopējā vērtība.

Nozīmīgs aspekts, lai īstenotu piedāvāto intelektuālā kapitāla attīstības stratēģiju, ir uzņēmuma ilgtspējas nodrošināšana. Zinātniskajā literatūrā uzņēmuma ilgtspēja bieži ir saistīta arī ar jēdzienu „kopīgās vērtības radīšana” (*created shared value*). Mūsdienās veiksmīga uzņēmuma stratēģija ir balstīta uz kopīgās vērtības radīšanu, ņemot vērā sabiedrības intereses un vērtības. Kopīgās vērtības radīšanu var uzskatīt par investīcijām uzņēmuma ilgtspējīgā attīstībā, sasniedzot ekonomiskos un sociālos mērķus (Porter and Kramer, 2011). Ilgtspējīgas izaugsmes nodrošināšanai uzņēmumam ir jāizveido stratēģija, ietverot tajā iesaistīto pušu intereses un vērtības, kā arī piesaistot un izmantojot iesaistīto pušu intelektuālo kapitālu. Lai īstenotu veiksmīgu stratēģiju, jāievēro daži iekšējās un ārējās vides nosacījumi:

- 1) jāformulē uzņēmuma mērķi, un tie jāpaziņo iesaistītajām pusēm;
- 2) jānosaka iesaistīto pušu vērtība (ieskaitot salīdzināšanu), kas ir ļoti dārgs process un ko Latvijas apstākļos var atļauties tikai nedaudzi uzņēmumi;
- 3) iesaistīto pušu motivācija sadarboties un dalīties ar intelektuālo kapitālu;
- 4) noteikts uzņēmuma kā organizācijas kultūras līmenis, bez kura intelektuālā kapitāla uzkrāšana un dalīšanās ar to gandrīz nav iespējama, bet tieši šie procesi ir svarīgs faktors, kas nosaka stratēģijas efektivitāti;
- 5) noteikts intelektuālā kapitāla kvalitātes līmenis;
- 6) noteikts intelektuālā kapitāla apjoms uzņēmuma mērķu sasniegšanas nodrošināšanai;
- 7) noteikts intelektuālā kapitāla investīciju apjoms un veidi.

Darba autore secina, ka, izmantojot integrēto vadības un holistisko pieeju, intelektuālā kapitāla attīstības stratēģija tiek integrēta uzņēmuma kopīgajā stratēģijā, kas ļauj uzņēmumam strādāt pēc vienas stratēģijas. Šajā gadījumā intelektuālais kapitāls kļūst par uzņēmuma darbības neatņemamu sastāvdaļu, kas funkcionē kopā ar visām pārējām uzņēmuma sistēmām un ir integrēts visos uzņēmumā notiekošajos biznesa procesos. Integrējot uzņēmuma vadībā un stratēģijas izstrādē iesaistīto pušu pieeju un kopīgās vērtības radīšanu, uzņēmums spēj nodrošināt ilgtspējīgu attīstību.

3.2. Intelektuālajā kapitālā ieguldīto investīciju atdeve un tās noteikšanas iespējas

Investīcijas intelektuālajā kapitālā nodrošina gan finanšu, gan nefinanšu rezultātu, turklāt šos rezultātus saņem vairākas iesaistītās puses. Šo investīciju stimuli ir cieši saistīti ar iesaistīto pušu vērtību sistēmu, arī viņu priekšstatiem par atdevi no šīm investīcijām, kas varētu būt gan finansiāla, gan nefinansiāla. Nefinansiālo atdevi ir grūti izmērīt. Pieņemot lēmumu par investīcijām intelektuālajā kapitālā, investors nevar skaidri noteikt iespējamo atdevi, īpaši gadījumos, kad svarīgi ir finansiālie rezultāti. Kā liecina promocijas darba autores veiktā pētījuma rezultāti, Latvijas uzņēmumos svarīgākie gaidāmie investīciju rezultāti ir tieši saistīti ar finansiālo atdevi. Tomēr investīcijas intelektuālajā kapitālā var nodrošināt dažāda veida rezultātus, turklāt nefinansiālie rezultāti var veicināt uzņēmuma finansiālo rezultātu uzlabošanos, taču Latvijā uzņēmēji, neredzot skaidru finansiālo ieguvumu un strādājot ierobežotu finanšu resursu apstākļos, bieži vien pieņem lēmumu neinvestēt intelektuālajā kapitālā. Lai varētu noteikt atdevi no investīcijām, nepieciešams vienā metodē apvienot un izmantot iesaistīto pušu pieeju, iespēju noteikt un izmērīt finansiālo un nefinansiālo rezultātu. Par pamatu varētu kalpot sociālo investīciju atdeves aprēķins (*social return on investment – SROI*). Šajā gadījumā aprēķināmo koeficientu var nosaukt par investīciju intelektuālajā kapitālā atdeves koeficientu jeb *ICROI (intellectual capital return on investment)*.

Veiksmīgai šīs metodes lietošanai nepieciešams:

- 1) skaidri noteikt iesaistītās puses, kuras veiks investīcijas un kuras skars pārmaiņas veikto investīciju rezultātā (1. solis *SROI* metodoloģijā);
- 2) noteikt investīciju rezultātā notikušās pārmaiņas, izmantojot ietekmes karti, kā arī noteikt pārmaiņu indikatorus un izmērīt tos naudas izteiksmē (2. un 3. solis *SROI* metodoloģijā);
- 3) noteikt katra rezultāta ietekmi (4. solis *SROI* metodoloģijā);
- 4) aprēķināt atdevi no veiktajām investīcijām (5. solis *SROI* metodoloģijā).

Darba autore piedāvā izmantot šādas iesaistītās puses: īpašnieki, darbinieki, klienti, partneri un sabiedrība. Atkarībā no investīciju mērķa katra no iesaistītajām pusēm varētu gaidīt dažādus rezultātus, kuri cits citu papildina. Piemēram, no investīcijām darbinieku apmācībā labumu gūst gan darbinieki, iegūstot jaunas zināšanas, gan uzņēmuma īpašnieki, ar nosacījumu, ka uzlabosies darba produktivitāte; klienti, produktam kļūstot kvalitatīvākam (vai uzlabojoties apkalpošanas kvalitātei, kas ir arī produkta neatņemama sastāvdaļa); un valsts, ja mainās darbinieku atalgojums un palielinās uzņēmuma neto apgrozījums. Bieži investīcijas tiek veiktas vienlaikus vairākos intelektuālā kapitāla komponentos. Šajos gadījumos šīs investīcijas mijiedarbojas, nodrošinot lielāku atdevi, ar nosacījumu, ka investēšanas process ir rūpīgi izplānots. Skaidri jānosaka ieguldīšanas procesa posmu secība un resursi, kuri nepieciešami, lai nodrošinātu šī procesa veiksmīgu norisi un kontroli. Šī posma rezultātā tiek skaidri definētas gaidāmās izmaiņas katrai iesaistītajai pusei.

Darba autore noteica iespējamus rezultātus un indikatorus katram investīciju veidam atbilstīgi piedāvātajai intelektuālajā kapitālā ieguldīto investīciju klasifikācijai (sk. 3.3. att.). Svarīgi ņemt vērā, ka katra rezultāta iegūšanai jāizmanto savs indikators. Ja uzņēmums veic investīcijas un ir vairākas iesaistītās puses, tad indikatoru var izmantot vienu reizi, t. i., ja vairākus rezultātus var izmērīt ar vienu indikatoru, tad rezultāti jāgrupē vai jāmeklē citi indikatori rezultātu mērīšanai.

Lai noteiktu gaidāmo rezultātu ietekmi uz uzņēmuma darbības rezultātiem, jānosaka, cik lielā mērā iepriekš definētos rezultātus varētu iegūt, ja investīcijas netiktu veiktas, un cik lielā mērā iegūtie rezultāti ir attiecināmi tieši uz jūsu uzņēmumu vai cik liela ietekme rezultātu nodrošināšanā ir citām iesaistītajām pusēm (vai rezultāts ir bijis atkarīgs tikai no uzņēmuma vai ir arī citas organizācijas vai personas, kuras ietekmēja rezultātu, t. i., cik liels ir uzņēmuma pienesums rezultātu iegūšanā). Ietekmes kartē būtu jānosaka divi parametri: no aktivitātes neatkarīgie rezultāti un attiecināšanas faktors. Šo parametru noteikšana ir svarīga, jo par lielumu, ko izsaka procentos, iepriekš definētie rezultāti ir jāsamazina naudas izteiksmē. Tas ir jādara, lai noteiktu atdevi no uzņēmuma veiktajām investīcijām.

Iegūtie rezultāti un to ietekme uz uzņēmumu darbību un iesaistītajām pusēm ar laiku varētu samazināties, tāpēc ietekmes kartē jāiekļauj vēl viens parametrs – samazināšanas faktors –, kuru arī izsaka procentos – par cik procentiem samazināsies rezultātu ietekme uz uzņēmuma darbību. Šo parametru ņem vērā, aprēķinot ikgadējo investīciju radīto rezultātu naudas izteiksmē, attiecīgi samazinot par šo procentu katra nākamā gada rezultātu. Samazināšanas faktoru lieto, sākot ar otro gadu pēc līdzekļu investēšanas. Šajā posmā ir aprēķināta investīciju radītā rezultāta ietekme, kas ir koriģētais investīciju radītais rezultāts naudas izteiksmē.

	INTELEKTUĀLĀ KAPITĀLA VEIDOŠANAS INVESTĪCIJAS	INTELEKTUĀLĀ KAPITĀLA UZTURĒŠANAS INVESTĪCIJAS	INTELEKTUĀLĀ KAPITĀLA ATTĪSTĪBAS INVESTĪCIJAS
CILVĒKKAPITĀLS	Darba alga Sniegtā pakalpojuma apjoms vai ražotā produkta apjoms Nodokļu (IIN, VSOAI) ieņēmumi valsts budžetā Izmaksu samazināšanās pabalstiem	Atalgojuma izmaiņas Neto apgrozījuma izmaiņas Nodokļu ieņēmumi valsts budžetā Par veselības aprūpi personīgo izmaksu samazināšanās Personāla atlases izmaksu izmaiņas Veselības aprūpes izmaksu apjoma un struktūras pārmaiņas	Atalgojuma izmaiņas Apgrozījuma izmaiņas Valsts budžeta ieņēmumu izmaiņas
BIZNESĀ PROCESI	Prēmija vai citi bonusi Izmaksu samazinājums par virsstundām un brāķa likvidēšanu Apgrozījuma pieaugums Pirktās preces apjoms/saņemtā pakalpojuma apjoms Atkārtoto pirkumu skaits un apjoms	Izmaksu izmaiņas (samazinoties laikam uzdevuma izpildei, precīzākai un savlaicīgākai informācijas apmaiņai)	Prēmija u.c. bonusi Izmaksu izmaiņas uz 1 produkcijas vienību Rentabilitāte
TEHNOLOĢIJAS	Izmaksu samazinājums resursu iegādei Rentabilitātes pieaugums Naudas ekonomija tālruna zvaniem un ceļa izdevumiem	Pašizmaksas izmaiņas	Apgrozījuma izmaiņas Valsts budžeta ieņēmumu izmaiņas
NEMATERIĀLIE AKTĪVI	Neto apgrozījums, peļņa Aktīvu vērtība Nodokļu (PVN, UIN) ieņēmumi valsts budžetā	Apgrozījuma izmaiņas Produkta iegādes izmaksu izmaiņas Valsts budžeta nodokļu ieņēmumu izmaiņas, IKP apjoma izmaiņas	Pirkumu skaits un/vai pirkuma lielums Budžeta ieņēmumu izmaiņas Apgrozījuma izmaiņas

3.3. att. Gaidāmie rezultāti un indikatori intelektuālā kapitālā ieguldīto investīciju atdeves noteikšanai (autores veidota shēma).

Atdeves aprēķina pamatā ir pieņēmums, ka nauda šodien ir vērtīgāka nekā rīt, un tāpēc atdeves aprēķināšanas pamatā ir diskontēšanas princips jeb nākotnes ienākumu tagadnes vērtības aprēķins. Laika periods, ko parasti izmanto tagadnes vērtības aprēķinam, ir pieci gadi.

Piedāvāto metodoloģiju var lietot, lai aprēķinātu atdevi no investīcijām intelektuālajā kapitālā. Metodoloģijas aprobācija parāda, ka investīcijas intelektuālajā kapitālā rada vērtību, kas vairākkārt pārsniedz investīciju summu, tātad piedāvātā metodoloģija varētu kalpot par instrumentu, lai aprēķinātu intelektuālajā kapitālā ieguldīto investīciju atdevi. Ņemot vērā aprēķina rezultātu pirms lēmuma pieņemšanas investēt intelektuālajā kapitālā, varētu palielināt investīciju apjomu, ja uzņēmumam ir nepieciešamie finanšu līdzekļi un motivācija veikt šādas investīcijas.

3.3. Intelektuālā kapitāla ietekme uz uzņēmējdarbības rezultātiem

Laikā, kad zinātnieki sāka lietot jēdzienus „intelektuālais kapitāls” un „investīcijas intelektuālajā kapitālā”, kļuva aktuāls jautājums par intelektuālā kapitāla un intelektuālajā kapitālā ieguldīto investīciju ietekmi uz uzņēmumu darbību un valsts ekonomisko attīstību kopumā. Lielākā daļa zinātnieku pēta intelektuālajā kapitālā ieguldīto investīciju ietekmi mikroekonomiskā līmenī, t. i., uzņēmumu līmenī. Makroekonomiskā līmenī pētījumus par intelektuālajā kapitālā ieguldīto investīciju nozīmi un ietekmi pēta starptautiskās organizācijas, piemēram, Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija (*The Organisation for Economic Co-operation and Development – OECD*), kā arī dažādas organizācijas starptautisku projektu ietvaros, piemēram, MERITUM (Eiropas Komisija, 2002).

Visbiežāk tiek pētīta intelektuālajā kapitālā ieguldīto investīciju ietekme uz:

- 1) uzņēmuma finansiālajiem rādītājiem, piemēram, peļņu, aktīvu vērtību, uzņēmuma tirgus vērtību u.tml.;
- 2) uzņēmuma nefinansiālajiem rādītājiem, piemēram, produktivitāti, biznesa procesu efektivitāti, konkurētspēju, patērētāju lojalitāti u. tml.

Ietekmes pakāpe ir atkarīga no šādiem faktoriem:

- 1) sinerģijas efekta, kas radies starp intelektuālā kapitāla daļām. Daži pētnieki, piemēram, Tsengs (Tseng and Goo, 2005) un Huangs (Huang and Liu, 2005; Huang and Wang, 2008) atzīmē, ka ir novērojams sinerģisks un multiplikatora efekts, kas rodas starp intelektuālā kapitāla daļām;
- 2) uzņēmumu aktīvu apjoma un struktūras. Bieži uzņēmumiem nav izveidojusies optimālā aktīvu struktūra, kas ļauj nodrošināt efektīvu darbību uzņēmuma mērķa sasniegšanai (Naidenova and Parshakov, 2013);
- 3) intelektuālā kapitāla vadīšanas procesiem. Uzņēmuma finansiālie rādītāji ir atkarīgi ne tikai no intelektuālā kapitāla apjoma un investīcijām intelektuālajā kapitālā, bet arī no kapitāla vadīšanas procesu kvalitātes. Jo vājāk organizēti šie procesi, jo mazāka ir intelektuālajā kapitālā ieguldīto investīciju efektivitāte (Joshi *et al.*, 2013);
- 4) ģeogrāfiskā reģiona un tā ekonomiskās un politiskās attīstības pakāpes. Lielākā daļa pētījumu ir veikta Āzijas valstu (Taivāna, Ķīna, Malaizija) tehnoloģiju, rūpniecības, banku vai farmācijas sektorā. Šajās valstīs novērota būtiska ietekmes apjoma dažādība. Galvenie šo atšķirību cēloņi ir valsts ekonomiskais stāvoklis un atbalsts inovācijām valsts līmenī (nostiprināts normatīvajos dokumentos un/vai piešķirts finansējums). Investīcijas intelektuālajā kapitālā veicina ienesīgumu, produktivitāti un ienākumus valstīs ar lielu intelektuālā kapitāla intensitāti (Piekkola, 2011).

Zinātniskās literatūras analīze liecina, ka intelektuālais kapitāls dažādi ietekmē uzņēmuma darbības rezultātus, un vairumā gadījumu ir novērota un pierādīta tā pozitīvā ietekme. Taču zinātnieki norāda, ka intelektuālā kapitāla ietekme uz uzņēmuma darbības rezultātiem ir atkarīga no vairākiem faktoriem, un pie svarīgākajiem ietekmējošajiem faktoriem ir minēta uzņēmuma resursu struktūra un resursu izmantošanas stratēģija.

3.4. Priekšnoteikumi intelektuālā kapitāla attīstības veicināšanai

Intelektuālais kapitāls un tā attīstība rada uzņēmuma konkurētspējīgās priekšrocības un veicina uzņēmuma ilgtspēju, taču veiksmīga intelektuālā kapitāla attīstība uzņēmuma līmenī ilgtermiņa perspektīvā Latvijā ir atkarīga no dažu priekšnoteikumu ievērošanas. Šie priekšnoteikumi varētu kļūt par „katalizatoriem” intelektuālā kapitāla attīstībai ne tikai uzņēmuma līmenī, bet arī sabiedrībā kopumā.

Pirmais priekšnoteikums ir saistīts ar vienu no secinājumiem, kas izriet no darba autores veiktā empīriskā pētījuma par intelektuālā kapitāla attīstību Latvijas uzņēmumos. Pētījuma rezultāti apstiprināja autores pieņēmumu, ka Latvijas uzņēmēji nepietiekami dziļi izprot intelektuālā kapitāla būtību. Tas var būt nopietns šķērslis intelektuālā kapitāla attīstībai uzņēmumos un arī valstī kopumā. Viens no iemesliem, kāpēc nav izveidojusies pietiekama izpratne, ir novecojusi uzņēmējdarbības resursu klasifikācija, kura, pēc autores domām, būtu jāmaina.

Otrs priekšnoteikums ir attiecināms uz statistiskās informācijas, kas saistīta ar uzņēmuma intelektuālā kapitāla apjomu un struktūru, slikto pieejamību. Gan Latvijā, gan Eiropas Savienībā ir pieejama ierobežota statistiskā informācija par intelektuālā kapitāla apjomu, nav datu par visām intelektuālā kapitāla komponentēm – turklāt, skatoties gan pēc zinātniskajā literatūrā ierastās struktūras (cilvēkkapitāls, organizācijas kapitāls, attiecību kapitāls), gan arī pēc darba autores piedāvātās struktūras (cilvēkkapitāls, tehnoloģijas, nemateriālie aktīvi, biznesa procesi). Pieejamā informācija ir ierobežota arī laikā, t. i., informācija ir pieejama tikai par vienu vai diviem laika periodiem, kas ir senāki par pieciem gadiem.

SECINĀJUMI UN PRIEKŠLIKUMI

Moderno un klasisko ekonomikas un vadības zinātnes teoriju, intelektuālā kapitāla veidošanās un attīstības teorētisko un praktisko aspektu un to ietekmējošo faktoru analīze, kā arī autores veiktā empīriskā pētījuma rezultāti un izstrādātie risinājumi intelektuālā kapitāla attīstībai ļauj izdarīt vairākus **secinājumus**.

1. Pētot jēdziena „intelektuālais kapitāls” vēsturisko attīstību, var novērot intelektuālā kapitāla transformāciju no resursa par kapitālu. Mūsdienās uzņēmuma intelektuālais kapitāls ir aktīvs, kas var radīt vērtību.
2. Pašreizējā intelektuālā kapitāla struktūra uzņēmuma līmenī nenodrošina intelektuālā kapitāla pārskatāmību un efektīvu vadību. Uzņēmuma intelektuālais kapitāls būtu jāstrukturē četrās komponentēs: cilvēkkapitāls, biznesa procesi, tehnoloģijas, nemateriālie aktīvi.
3. Investīcijas intelektuālajā kapitālā var kalpot par intelektuālā kapitāla attīstības instrumentu, kuru izmantojot uzņēmums var gan palielināt sava intelektuālā kapitāla apjomu, gan mainīt tā kvalitāti. Ar investīcijām uzņēmuma intelektuālajā kapitālā ir jāsaprot uzņēmuma investīcijas dažādos nemateriālos aktīvos, tehnoloģijās, biznesa procesos un cilvēkkapitālā, lai radītu gan finansiālo, gan nefinansiālo vērtību.
4. Zinātnieki izmanto dažādu uzņēmuma intelektuālajā kapitālā ieguldīto investīciju iedalījumu, par pamatu ņemot atsevišķus intelektuālā kapitāla elementus, nevis visu struktūru kopumā. Tie tiek izmantoti, lai novērtētu uzņēmuma intelektuālā kapitāla apjomu vai intelektuālajā kapitālā ieguldīto līdzekļu atdeves aprēķinam.
5. Promocijas darbā izstrādāta uzņēmuma intelektuālajā kapitālā ieguldīto investīciju klasifikācija, kuras pamatā ir šo investīciju grupēšana pēc ieguldīšanas virzieniem un ieguldījumu secības laikā (intelektuālā kapitāla veidošanas, uzturēšanas un attīstības investīcijas) un iepriekš veiktā intelektuālā kapitāla iedalījuma četrās komponentēs. Izveidotā klasifikācija ļauj novērtēt, kādas investīcijas ir nepieciešamas uzņēmumam atkarībā no uzņēmuma definētajiem mērķiem un esošā intelektuālā kapitāla apjoma un kvalitātes, un kādos virzienos, kādā secībā un kādos laika periodos jāinvestē līdzekļi.
6. Statistiskās informācijas ierobežotības dēļ ir grūti spriest par intelektuālā kapitāla apjomiem un tā dinamiku uzņēmumos Latvijā. Apkopojot datus par atsevišķām uzņēmuma intelektuālā kapitāla komponentēm un elementiem, var novērot, ka pēc Latvijas uzņēmēju viedokļa intelektuālais kapitāls pamatā sastāv no elementiem, kuriem ir „materiāla” forma.
7. Empīriskā pētījuma rezultāti parāda, ka lielākā daļa Latvijas uzņēmēju ar intelektuālo kapitālu biežāk saprot tikai vienu tā elementu – darbinieku zināšanas. Arī intelektuālā kapitāla elementu nozīmīgumu uzņēmēji vērtē, parādot pretrunīgu tendenci, – darbinieku zināšanas, pieredzi, zinātniskos pētījumus un to rezultātus tie uzskata par nozīmīgiem elementiem, tajā pašā laikā izdevumi darbaspēkam un *R&D* Latvijas uzņēmumos ir vieni no mazākajiem Eiropas Savienībā.
8. Empīriskā pētījuma rezultāti daļēji apstiprināja vienu no darba autores pieņēmumiem par to, ka uzņēmēji no ieguldītajām investīcijām intelektuālajā kapitālā visbiežāk sagaida finanšu rezultātus, t. i., peļņu. Pētījuma gaitā ir noskaidrots, ka vērojama savstarpēja sakarība starp finanšu un nefinanšu rezultātiem no intelektuālajā kapitālā ieguldītajām investīcijām, t. i., nefinanšu rezultāti var ietekmēt finansiālos un otrādi.
9. Uzņēmēji norādīja, ka būtiskākie faktori, kas ietekmē intelektuālā kapitāla attīstību, ir saistīti ar finansēm – gan uzņēmumā esošajiem finanšu resursiem, gan arī iespēju piesaistīt papildu finansējumu ārpus uzņēmuma.

10. Uzņēmuma intelektuālais kapitāls var radīt gan finansiālo, gan arī nefinansiālo vērtību. Nefinansiālās vērtības radīšanas aspekti parasti netiek analizēti, jo tos ir sarežģīti novērtēt. Nefinansiālo vērtību var uzskatīt par ilgtermiņa finansiālo vērtību, jo sākotnēji radītā nefinansiālā vērtība spēj ģenerēt nākotnes naudas plūsmu (piemēram, veicināt patērētāju lojalitāti), tādējādi radot finansiālo vērtību.
11. Promocijas darbā izveidotā intelektuālā kapitāla investīciju atdeves aprēķināšanas metodoloģija ļauj novērtēt radīto nefinansiālo vērtību finanšu izteiksmē. Metodoloģija ietver katras uzņēmuma intelektuālā kapitāla komponentes indikatorus tās radītās vērtības novērtēšanai. Izstrādātā metodoloģija ir aprobēta Alberta koledžā, aprēķinot atdevi no veiktajām investīcijām intelektuālajā kapitālā.
12. Uzņēmuma intelektuālā kapitāla attīstības būtisks priekšnoteikums ir pieejas maiņa uzņēmuma vadībai. Promocijas darbā piedāvātā pieeja uzņēmuma intelektuālā kapitāla attīstības un vadības stratēģijas izstrādei paredz integrēt intelektuālā kapitāla attīstības un vadības stratēģiju uzņēmuma kopējā stratēģijā. To iespējams panākt, izmantojot integrētās vadības sistēmu, procesu un holistisko pieejas, kā arī kopīgas vērtības radīšanas un iesaistīto pušu teorijas.

Pamatojoties uz veiktā pētījuma rezultātiem, darbā tiek piedāvāti atsevišķu problēmu risinājumi un autore izvirza vairākus **priekšlikumus** valsts institūcijām un uzņēmumiem.

Uzņēmumiem

- Pārskatīt investīciju objektu nozīmīgumu, pārorientējot finanšu plūsmu uz intelektuālā kapitāla objektiem.
- Investīciju lēmuma pieņemšanai izmantot promocijas darbā piedāvāto metodoloģiju investīciju atdeves aprēķināšanai.
- Izmantot izstrādāto pieeju stratēģijas izveidei uzņēmuma attīstības potenciāla realizēšanai un ilgtspējas nodrošināšanai.

Izglītības un zinātnes ministrijai, augstākās izglītības iestādēm, apmācību uzņēmumiem

- Intelektuālā kapitāla attīstība ir nozīmīga ne tikai atsevišķam uzņēmumam, bet arī visai valstij kopumā, jo valsts labklājība ir atkarīga no valsts iedzīvotāju labklājības. Jāveicina uzņēmēju izpratne par intelektuālā kapitāla būtību un lomu uzņēmuma darbībā un attīstībā. Izglītības un zinātnes ministrijai un tās pārraudzībā un pakļautībā esošajām institūcijām jāpievērš īpaša uzmanība gan ekonomikas un uzņēmējdarbības priekšmetu, gan mācību grāmatu saturam. Būtu jāmaina uzņēmējdarbības resursu klasifikācija, kas ir novecojusi, iekļaujot tajā intelektuālo kapitālu.

Ekonomikas ministrijai, Latvijas Investīciju attīstības aģentūrai, kā arī nozaru asociācijām

- Pētījuma rezultāti parādīja, ka Latvijas uzņēmējiem trūkst izpratnes par intelektuālā kapitāla būtību. Ekonomikas ministrijai, Latvijas Investīciju attīstības aģentūrai, kā arī nozaru asociācijām un apvienībām jārīko uzņēmējiem paredzēti informatīvi pasākumi un apmācības par intelektuālā kapitāla lomu un nozīmi uzņēmuma darbībā un radītās vērtības aprēķināšanas iespējām.

Finanšu ministrijai

- Ņemot vērā intelektuālā kapitāla uzskaites un tajā ieguldīto investīciju atspoguļošanas grūtības uzņēmuma grāmatvedībā, Finanšu ministrijai sadarbībā ar Latvijas Republikas Grāmatvežu asociāciju jāpārskata uzņēmuma grāmatvedības uzskaites metodika attiecībā uz ilgtermiņa ieguldījumiem, skaidri definējot uzņēmuma ieguldījumus intelektuālajā kapitālā, attaisnoto izdevumu veidus un to atspoguļošanu grāmatvedības dokumentos.

- Ņemot vērā statistikas datus un citu publiski pieejamu informāciju par uzņēmuma intelektuālā kapitāla ierobežotību, Finanšu ministrijai jānosaka prasības, saskaņā ar kurām uzņēmumi sniegtu ziņas par intelektuālā kapitāla struktūru, apjomu un dinamiku, vienlaikus būtiski nepalielinot uzņēmuma slogu attiecībā uz atskaišu un informācijas sagatavošanu.
- Pētījuma gaitā ir noteikti intelektuālā kapitāla attīstību ietekmējošie faktori. Latvijas uzņēmēji par būtiskākiem uzskatīja visus faktorus, kas saistīti ar finanšu līdzekļu pieejamību, īpaši izceļot valsts atbalstu tiešā un netiešā veidā. Finanšu ministrijai sadarbībā ar Ekonomikas ministriju ir jāizvērtē atbalsta piešķiršanas iespējas uzņēmumiem, kuri atbilstīgi noteiktajiem kritērijiem un valsts attīstības prioritātēm iegulda investīcijas intelektuālajā kapitālā.

LR Centrālās Statistikas pārvaldei

- Latvijā nepietiekamā līmenī notiek datu apkopošana par uzņēmumu intelektuālā kapitāla apjomu un tajā ieguldītajām investīcijām. Lai varētu spriest par intelektuālā kapitāla apjomu un dinamiku uzņēmumos Latvijā, LR Centrālās statistikas pārvaldei būtu regulāri jāapkopo un jāpublicē dati, kas raksturo uzņēmuma intelektuālo kapitālu, piemēram, personāla apmācības izmaksas, tehnoloģiju izstrādes/iegādes izmaksas, patentu un licenču izmaksas u. tml.

Promocijas darbā piedāvātos risinājumus un priekšlikumus iespējams izmantot uzņēmumu darbā, lai veicinātu to ilgtspējīgu attīstību, kā arī valsts institūciju darbā, apstākļu un vides radīšanai, kura veicinātu uzņēmuma ilgtspēju un līdz ar to arī visas valsts attīstību ilgtermiņā.

Darba teorētiskā un praktiskā nozīme ir sakārtota metodiskā bāze, kurā aprakstīti galvenie jēdzieni, radīti risinājumi uzņēmuma intelektuālā kapitāla attīstībai un to rezultātu noteikšanai un mērīšanai, kas var kalpot par pamatu tālākai intelektuālā kapitāla attīstības aspektu izpētei un pilnveidei uzņēmuma un valsts līmenī. Izmantojot darbā piedāvātos risinājumus un izvirzītos priekšlikumus, ir iespēja mainīt uzņēmēju izpratni par intelektuālā kapitāla būtību un lomu uzņēmumā. Rezultātā uzņēmums var mainīt un pilnveidot savu darbības stratēģiju, integrējot tajā intelektuālā kapitāla attīstības stratēģiju, tādējādi nodrošinot iespējas radīt kopīgo vērtību iesaistītajām pusēm un veicinot savu ilgtspēju.

Apkopojot darba rezultātus, autore secina, ka promocijas darba ievadā izvirzītais mērķis ir sasniegts, aizstāvēšanai izvirzītās tēzes ir pamatotas un hipotēze ir pierādīta.

KOPSAVILKUMĀ IZMANTOTĀS LITERATŪRAS UN AVOTU SARAKSTS

1. Andriessen, D. and Tissen, R. (2000), *Weightless Wealth; find your real value in a future of intangible assets*, Financial Times Prentice Hall, London.
2. Bontis, N., Chua, W. and Keow, C. (2000), "Intellectual capital and business performance in Malaysian industries", *Journal of Intellectual Capital*, Vol. 1, No. 1, pp. 85–100.
3. Brodin, M. H. and Anderson, H. (2008), "Recycling calls for revaluation", *Supply Chain Management*, Vol. 13, No. 1, pp. 9–15.
4. Brooking, A. (1996), *Intellectual Capital*, Cengage Learning EMEA, Hampshire.
5. Cambridge dictionary online (2016), "Meaning of "intellectual" in the English Dictionary", available at <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/intellectual> (accessed on February 10, 2016).
6. Canibano, L., Sánchez, M. P., García-Ayuso, M. and Chaminade, C. (2002), "Guidelines for managing and reporting on intangibles: Intellectual Capital Report", available at http://www.pnbukh.com/files/pdf_filer/MERITUM_Guidelines.pdf (accessed on February 10, 2014).
7. Chauvin, K. W. and Hirschey, M. (1993), "Advertising, R&D Expenditures and the Market Value of the Firm", *Financial Management*, Vol. 22, No. 4, pp. 128–140.
8. Chen, M. (2005), "An empirical investigation of the relationship between intellectual capital and firms' market value and financial performance", *Journal of Intellectual Capital*, Vol. 6, No. 2, pp. 159–176.
9. Collin, P. (2009), *Dictionary of Business*, A&C Black Business Information and development.
10. Dowlatshahi, S. (2010), "A cost-benefit analysis for the design and implementation of reverse logistics systems", *International Journal of Production Research*, Vol. 48, No. 5, pp. 1361–1380.
11. Edvinsson, L. and Sullivan, P. (1996), "Developing a Model for Managing Intellectual Capital", *European Management Journal*, Vol. 14, No. 4, pp. 356–364.
12. Edvinsson, L. and Malone, M. S. (1997), *Intellectual Capital: Realizing Your Company's True Value by Finding Its Hidden Brainpower*, HarperBusiness, New York.
13. Edvinsson, L. and Malone, M. S. (1997), *Intellectual Capital: The Proven Way to Establish Your Company's Real Value by Measuring Its Hidden Values*, Piatkus, London.
14. Encyclopedia Britannica, available at <http://www.britannica.com> (accessed on February 10, 2016).
15. European Commission, Directorate – General for Research (2006), "Reporting of Intellectual Capital to Augment Research, Development and Innovation in SMEs", available at http://ec.europa.eu/invest-in-research/pdf/download_en/2006-2977_web1.pdf (accessed on February 15, 2014).
16. Hall, R. A., Griliches, Z. and Hausman, J. A. (1986), "Patents and R&D: is there a Lag?", *International Economic Review*, Vol. 27, No. 2, pp. 265–283.
17. Hazen, B. T., Wu, Y., Cegielski, C. G. and Allison, L. (2012), "Consumer reactions to the adoption of green reverse logistics", *International Review of Retail, Distribution and Consumer Research*, Vol. 22, No. 4, pp. 417–434.
18. Huang, C. and Liu, C. (2005), "Exploration for the Relationship between Innovation, IT and Performance", *Journal of Intellectual Capital*, Vol. 6, No. 2, pp. 97–119.
19. Huang, C. M. and Wang, M. (2008), "The Effects of Economic Value Added and Intellectual Capital on the Market Value of Firms: An Empirical Study", *International Journal of Management*, Vol. 25, No. 4, pp. 722–731.
20. Huppes, G. and Ishikawa, M. (2009), "Eco-efficiency guiding micro-level actions towards sustainability", *Ecological Economics*, Vol. 68, No. 6, pp. 1687–1700.
21. IFRS (2002), "International Accounting Standards (IAS 38 Intangible Assets)", available at <http://www.ifrs.org/IFRSs/Pages/IFRS.aspx> (accessed on February 12, 2016).
22. Jardon, C. M. and Martos, M. S. (2012), "Intellectual capital as competitive advantage in emerging clusters in Latin America", *Journal of Intellectual Capital*, Vol. 13, No. 4, pp. 462–481.
23. Jayaraman, V., Singh, R., and Anandnarayan, A. (2012), "Impact of sustainable manufacturing practices on consumer perception and revenue growth", *International Journal of Production Research*, Vol. 50, No. 5, pp. 1395–1410.
24. Joshi, M., Cahill, D., Sidhu, J. and Kansal, M. (2013), "Intellectual Capital and Financial Performance: an Evaluation of the Australian Financial Sector", *Journal of Intellectual Capital*, Vol. 14, No. 2, pp. 264–285.
25. Krikke, H. (2011), "Impact of closed-loop network configurations on carbon footprints", *Resource Conservation and Recycling*, Vol. 55, No. 12, pp. 1196–1205.
26. Lapiņa, I. (2010), *Human Capital Development and System of Education in Latvia*, Summary of Promotion Thesis, RTU Publishing House, Riga.
27. Lee, C. K. M. and Lam, J. S. L. (2012), "Managing reverse logistics to enhance sustainability of industrial marketing", *Industrial Marketing Management*, Vol. 41, No. 4, pp. 589–598.

28. Longman dictionary for contemporary English Online (2016), "Meaning of "intellectual" and "capital", available at <http://www.ldoceonline.com/> (accessed on February 10, 2016).
29. Michaud, C. and Lerena, D. (2011), "Green consumer behavior", *Business Strategy Environment*, Vol. 20, pp. 408–420.
30. Mollenkopf, D., Rabinovich, E., Laseter, T. M. and Boyer, K. K. (2007), "Managing internet product returns", *Decision Science*, Vol. 38, No. 2, pp. 215–250.
31. Molodchik, M. A., Shakina E. A. and Bykova, A. (2012), "Intellectual Capital Transformation Evaluating Model", *Journal of Intellectual Capital*, Vol. 13, No. 4, pp. 1–13.
32. Mouritsen, J., Larsen, H. T. and Bukh, P. N. (2001a), "Valuing the future intellectual capital and supplements at Scandia", *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, Vol. 14, No. 4, pp. 399–422.
33. Mouritsen, J., Larsen, H. T. and Bukh, P. N. (2001b), "Intellectual capital and the "capable firm: narrating, visualising and numbering for managing knowledge", *Accounting Organizations and Society*, Vol. 26, No. 7/8, pp. 735–762.
34. Naidenova, I., and Parshakov, P. (2013), "Intellectual capital investments: evidence from panel VAR analysis", *Journal of Intellectual Capital*, Vol. 4, No. 13, pp. 634–660.
35. OECD (2013), "Supporting Investment in Knowledge Capital, Growth and Innovation", available at doi:10.1787/9789264193307-en (accessed in April 2014).
36. Ozegov S. [Ожергов, С.] (2013), *Tolkovij slovarj russkogo jazyka. [The Dictionary of the Russian Language]*, Oniks 21 vek, Moscow [in Russian].
37. Piekkola, H. (2011), "Intangible capital: The key to growth in Europe", *Intereconomics*, Vol. 4, No. 4, pp. 222–228.
38. Porter, M. (1985), *Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance*, Free Press, New York.
39. Porter, M. E. and Kramer, M. R. (2011), "Creating Shared Value How to reinvent capitalism – and unleash a wave of innovation and growth", *Harvard Business Review*, Vol. 1, No. 1, pp. 62–77.
40. Pulic, A. (2000), "VAIC™ – an Accounting Tool for IC Management", *International Journal Technology Management*, Vol. 20, No. 5/6/7/8, pp. 702–714.
41. Roos, G. and Roos, J. (1997), "Measuring Your Company's Intellectual Performance", *Long Range Planning, Special Issue on Intellectual Capital*, Vol. 30, No. 3, pp. 413–426.
42. Social Value UK (2012), "A Guide to Social Return on Investment", available at <http://www.socialvalueuk.org/resources/sroi-guide/> (accessed in April 2015).
43. Schenkel, M., Krikke, H., Caniels, M. C. J. and van der Laan, E. (2015), "Creating integral value for stakeholders in closed loop supply chain", *Journal of Purchasing and Supply Management*, Vol. 21, No. 3, pp. 155–166.
44. Stewart, T. A. (1991), "Brainpower: Intellectual Capital is Becoming Corporate America's Most Valuable Asset and Can Be Its Sharpest Competitive Weapon; the Challenge is to Find What You Have – and Use It", *Fortune*, Vol. 123, No. 1, pp. 44–60.
45. Stewart, T. A. (1997), *Intellectual capital: the new wealth of organizations*, Doubleday, New York.
46. Škapa, R. and Klapalová, A. (2012), "Reverse logistics in Czech companies", *Management Research Review*, Vol. 35, No. 8, pp. 676–692.
47. Sveiby, K. E. (1997), "The Intangible Assets Monitor", *Journal of Human Resource Costing & Accounting*, Vol. 2, No. 1, pp. 73–97.
48. Tseng, C. and Goo, Y. (2005), "Intellectual capital and corporate value in an emerging economy: empirical study of Taiwanese manufacturers", *R&D Management*, Vol. 5, No. 2, pp. 187–201.
49. Zéghal, D. and Maaloul, A. (2011), "The accounting treatment of intangibles – A critical review of the literature", *Accounting Forum*, Vol. 35, pp. 262–274.

PATEICĪBA

Šī pētījuma veikšanā atbalstu man snieguši daudzi, tādēļ lielu paldies vēlos teikt visiem, kas piedalījās ekspertu intervijās un sniedza savas atbildes aptaujās.

Īpašus pateicības vārdus vēlos veltīt savai zinātniskajai vadītājai profesorei Ingai Lapiņai par vērtīgajiem padomiem, iedvesmām, idejām, skaidrajiem komentāriem un norādījumiem. Mums izdevās izveidot koleģiālu sadarbību ar abpusēju sapratni, kas ļāva rast jaunas idejas un meklēt arvien mūsdienīgākus un interesantākus risinājumus.

Izsaku dziļu pateicību profesoram Jurim Saulītim – cilvēkam, kurš ir ievadījis mani zinātnes jomā –, par pamudinājumu studēt doktorantūrā un uzsākt pedagoģisko darbību.

Par zinātnisko diskusiju un ieteikumiem vēlos pateikties profesoram Remigijam Počam un profesorei Elīnai Gailei-Sarkanei.

Paldies Rīgas Tehniskajai universitātei par iespēju saņemt doktoranta grantu, kas bija neatsverams atbalsts, lai kvalitatīvi varētu veikt pētījumu un sagatavot zinātniskās publikācijas.

Īpašus pateicības vārdus vēlos veltīt saviem darba devējiem Annai un Denisam Saltikoviem un Tatjanai Isakovai, kuri visus šos gadus atbalstīja un motivēja mani turpināt studijas, kā arī ļāva veikt pētījumu rezultātu aprobāciju savā uzņēmumā.